



ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ  
Εθνικόν και Καποδιστριακόν  
Πανεπιστήμιον Αθηνών  
— ΙΔΡΥΘΕΝ ΤΟ 1837 —

**ΝΟΜΙΚΗ ΣΧΟΛΗ**

Π.Μ.Σ. ΔΗΜΟΣΙΟ ΔΙΚΑΙΟ  
ΕΙΔΙΚΕΥΣΗ: ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ  
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΟ ΕΤΟΣ: 2022-2023

**ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ**  
**του [ΣΠΥΡΙΔΩΝΟΣ ΣΤΕΡΓΙΟΥ ΒΗΣΣΑΡΙΩΝΟΣ ΤΑΛΑΡΗ]**  
**A.M.: 7340142202007**

**[Ο ΚΑΝΟΝΙΣΜΟΣ 305/2018 ΠΕΡΙ ΕΦΗΜΕΡΙΩΝ ΚΑΙ**  
**ΔΙΑΚΟΝΩΝ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ]**

**Επιβλέποντες:**

Ονοματεπώνυμα επιβλεπόντων

α) Γεώργιος Ανδρουτσόπουλος

β) Βασίλειος Τρομπούκης

γ) Δημήτριος Κυριαζής

Αθήνα, 11-01-2024

Copyright © [Σπυρίδων Στέργιος Ταλάρης, 2024]

Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος. All rights reserved.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας εργασίας, εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα.

Οι απόψεις και θέσεις που περιέχονται σε αυτήν την εργασία εκφράζουν τον συγγραφέα και δεν πρέπει να ερμηνευθεί ότι αντιπροσωπεύουν τις επίσημες θέσεις του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών.

*«Θερμές ευχαριστίες στον επιβλέποντα καθηγητή μου κ. Γ. Ανδρουτσόπουλο για την επίβλεψη, την παρότρυνση και την ευκαιρία που μου έδωσε αυτή την χρόνια. Επίσης στον π. Βασίλειο Τρομπούκη, ΕΔΙΠ της Νομικής Σχολής του ΕΚΠΑ, καθώς και σε όλους τους συμφοιτητές και συμφοιτήτριές μου, με τους οποίους είχαμε μια πολύ γόνιμη και ενδιαφέρουσα συνεργασία στο πλαίσιο της εκπαιδευτικής διαδικασίας του μεταπτυχιακού προγράμματος σπουδών του Δημοσίου Δικαίου με κατεύθυνση το Εκκλησιαστικό Δίκαιο».*

## **ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ**

|                           | Σελ. |
|---------------------------|------|
| Πίνακας Περιεχομένων..... | 4    |
| Συντομογραφίες.....       | 6    |
| Βραχυγραφίες.....         | 8    |
| Περίληψη.....             | 9    |
| Abstract.....             | 11   |

### **ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α΄**

#### **ΤΟ ΝΟΜΙΚΟ ΠΡΟΣΩΠΟ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ** **ΚΑΙ Η ΚΑΝΟΝΙΣΤΙΚΗ ΤΗΣ ΑΡΜΟΔΙΟΤΗΤΑ**

|                                               |    |
|-----------------------------------------------|----|
| 1. Γενικά.....                                | 13 |
| 2. Το νομικό πρόσωπο.....                     | 13 |
| 3. Κανονιστική αρμοδιότητα της Εκκλησίας..... | 20 |

### **ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β΄**

#### **ΕΦΗΜΕΡΙΟΙ ΚΑΙ ΔΙΑΚΟΝΟΙ**

|                           |    |
|---------------------------|----|
| 1. Γενικά.....            | 23 |
| 2. Έννοια – Αποστολή..... | 24 |
| 3. Νομική υπόσταση.....   | 25 |

|                                                                          |    |
|--------------------------------------------------------------------------|----|
| 4. Εφημέριοι ενοριακών Ιερών Ναών.....                                   | 30 |
| 5. Οργανικές θέσεις εφημερίων – Διορισμός.....                           | 32 |
| 6. Τα μορφωτικά προσόντα των εφημερίων.....                              | 41 |
| 7. Καθήκοντα και δικαιώματα των εφημερίων.....                           | 42 |
| 8. Υπηρεσιακές μεταβολές εφημερίων.....                                  | 46 |
| 9. Αξιολόγηση των εφημερίων.....                                         | 56 |
| 10. Ο νόμος 4957/2022 και οι επιπτώσεις του στον κανονισμό 305/2018..... | 58 |

**ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ΄**  
**ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΣΤΟΝ ΘΕΣΜΟ ΤΩΝ ΕΦΗΜΕΡΙΩΝ ΕΞΑΙΤΙΑΣ**  
**ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΚΡΙΣΗΣ -**  
**ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ**

|                                                                                            |    |
|--------------------------------------------------------------------------------------------|----|
| 1. Η έλλειψη ανθρωπίνου δυναμικού.....                                                     | 62 |
| 2. Ο θεσμός των αμίσθων Ιερέων.....                                                        | 64 |
| 3. Το μέλλον των εφημερίων και οι φόβοι σε περίπτωση χωρισμού<br>εκκλησίας - κράτους ..... | 67 |
| Συμπεράσματα.....                                                                          | 70 |
| Κύρια Βιβλιογραφία.....                                                                    | 72 |

## ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

|         |                                                    |
|---------|----------------------------------------------------|
| ΑΠ      | = Άρειος Πάγος                                     |
| Βλ.     | = Βλέπε                                            |
| Γνμδ.   | = Γνωμοδότηση                                      |
| ΔΙΣ     | = Διαρκής Ιερά Σύνοδος                             |
| ΕΔΔΑ    | = Ευρωπαϊκό Δικαστήριο<br>Δικαιωμάτων του Ανθρώπου |
| ΕισΝΑΚ  | = Εισαγωγή Νέου Αστικού Κώδικα                     |
| ΕΣΔΑ    | = Ευρωπαϊκή Σύμβαση<br>Δικαιωμάτων του Ανθρώπου    |
| εκδ.    | = Εκδόσεις                                         |
| ΕτΚ     | = Εφημερίδα της Κυβερνήσεως                        |
| ΙΣΙ     | = Ιερά Σύνοδος της Ιεραρχίας                       |
| ΚΥΑ     | = Κυβερνητική Απόφαση                              |
| Καν.    | = Κανονισμός                                       |
| Κεφ.    | = Κεφάλαιο                                         |
| ν.      | = Νόμος                                            |
| Ν.Δ     | = Νομοθετικό Διάταγμα                              |
| Ν.Π.Δ.Δ | = Νομικό Πρόσωπο Δημοσίου<br>Δικαίου               |
| Ν.Π.Ι.Δ | = Νομικό Πρόσωπο Ιδιωτικού<br>Δικαίου              |
| ΟΤΑ     | = Οργανισμοί Τοπικής<br>Αυτοδιοίκησης              |
| παρ.    | = Παράγραφος                                       |
| Πρβλ.   | = Πρόβλεψη                                         |

|           |                                         |
|-----------|-----------------------------------------|
| Σ         | = Σύνταγμα                              |
| σελ.      | = Σελίδα                                |
| ΣτΕ       | = Συμβούλιο της Επικρατείας             |
| σχετ.     | = Σχετικά                               |
| τ.        | = Τόμος                                 |
| ΤΑΚΕ      | = Ταμείο Ασφαλίσεως Κληρικών<br>Ελλάδος |
| Υπ' αριθ. | = Υπ' αριθμόν                           |
| ΦΕΚ       | = Φύλο Εφημερίδας της<br>Κυβερνήσεως    |

## ΒΡΑΧΥΓΡΑΦΙΕΣ ΚΥΡΙΟΤΕΡΗΣ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑΣ

ΑΝΔΡΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟΣ

Κανονισμός

=ΑΝΔΡΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟΥ Γ.Ι. , «οι κανονισμοί περί εφημερίων και διακόνων, συγκριτική επισκόπηση των Εκκλησιών Ελλάδος & Κρήτης, Θεολογία 87 2016, σελ. 303-334

ΑΝΔΡΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟΣ

Συσσωμάτωση

= ΑΝΔΡΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟΣ Γ.Ι, «Η συσσωμάτωση της επικρατούσας Ορθόδοξης Εκκλησίας στην ελληνική έννομη τάξη: Θεοϊδρυτος οργανισμός ή νομικό πρόσωπο δημοσίου δικαίου;», Νομοκανονικά 1/2018, εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα, 2008.

ΚΟΝΙΔΑΡΗΣ Εγχειρίδιο

= ΚΟΝΙΔΑΡΗΣ Ι.Μ, Εγχειρίδιο Εκκλησιαστικού Δικαίου, γ' εκδ. (με τη συνεργασία Β. Κ. Μάρκου), Αθήνα-Θεσσαλονίκη 2016.

ΝΙΚΟΛΑΚΑΚΗΣ Αρμενόπουλος

= ΝΙΚΟΛΑΚΑΚΗ Δ. «Η προέχουσα ιδιότητα των εφημερίων ως θρησκευτικών λειτουργιών», Αρμενόπουλος ανάτυπο 25, Θεσσαλονίκη 2004, σελ.25-37

ΤΡΟΜΠΟΥΚΗΣ Περιφερειακή

=ΤΡΟΜΠΟΥΚΗ Β., «Η Περιφερειακή οργάνωση της Εκκλησίας της Ελλάδος», έκδ. Α.

## **ΠΕΡΙΛΗΨΗ**

Η ενορία είναι ένα δημιούργημα πρακτικών αναγκών που ήδη από τα μέσα του 3ου αιώνα αποτέλεσε για την χριστιανική εκκλησία και ειδικότερα για την ορθόδοξη το βασικότερο κύτταρο της εκκλησιαστικής οργανώσεως. Έτσι, όπως ο επίσκοπος αποτελεί το κέντρο της ζωής στην τοπική εκκλησία, βρίσκεται δηλαδή στην κορωνίδα της εκκλησιαστικής ζωής, έτσι και ο εφημέριος αποτελεί την συνεκτική ουσία για την ζωή της ενορίας τελώντας εξ ονόματος του επισκόπου το μυστήριο της Θείας Ευχαριστίας αλλά και όλα τα υπόλοιπα μυστήρια και ακολουθίες, τα οποία αποτελούν τον πυρήνα της λατρευτικής ζωής των Ορθοδόξων Χριστιανών. Η ορθόδοξη Εκκλησία της Ελλάδος, χαρακτηρισμένη στο Σύνταγμα ως επικρατούσα θρησκεία, αποτελεί για τις νομικές της σχέσεις με το κράτος ένα νομικό πρόσωπο δημοσίου δικαίου, στο οποίο έχει δοθεί η νομική εξουσιοδότηση να μπορεί να ρυθμίζει τα εσωτερικά της με την έκδοση εσωτερικών κανονισμών που εκδίδουν τα όργανα διοίκησής της. Ένας από αυτούς τους κανονισμούς είναι και ο κανονισμός 305/2018 περί εφημερίων και διακόνων, για τον οποίο και συντάχθηκε η παρούσα εργασία. Περιλαμβάνει τα περισσότερα άρθρα του κανονισμού και δη αυτά που παρουσιάζουν μεγαλύτερο ενδιαφέρον από νομικής πλευράς. Ξεκινάει εισαγωγικά με την κανονιστική δυνατότητα της εκκλησίας, αναφέρει τις βασικές έννοιες του έργου και της αποστολής των εφημερίων και αναλύει την νομική τους υπόσταση. Η διαδικασία προκήρυξης και διορισμού, όλες οι υπηρεσιακές μεταβολές, καθώς και η αξιολόγηση των εφημερίων είναι τα κύρια θέματα που μας απασχόλησαν στο κύριο μέρος. Τέλος η εργασία κλείνει με την σημερινή κατάσταση για τους εφημερίους, όπως έχει διαμορφωθεί με την έλλειψη ανθρωπίνου δυναμικού, εκφράζοντας παράλληλα τους

φόβους και τις ανησυχίες για το μέλλον των σχέσεων της πολιτείας και της εκκλησίας.

## ABSTRACT

The *enoria* (parish) is a formation shaped due to practical needs and which, as early as the 3<sup>rd</sup> century AD, constituted the most vital cell of the ecclesiastical organization, both for the Christian church *per se*, yet most importantly, for the Orthodox church. So, just like the *episkopos* (bishop) embodies the heart of the local church's life – in other words he is placed at the pinnacle of the congregational life - so is the *efimerios* priest who, accordingly, represents the binding agent in the life of his parish, performing, in the name of the bishop, the Sacrament of the Eucharist, as well as all the other sacraments and liturgical services that make up the nucleus of the Christian Orthodox devotional life. The *Eastern Orthodox Church of Christ* -defined by the Greek Constitution as *the prevailing religion in Greece* [art.3, para1]- is a public law entity, when it comes to its legal affairs with the State. The said public law entity has been legally authorized to regulate its internal affairs by means of internal regulations, issued by its administrative bodies. One of these regulations is titled Regulation Number 305/2018 as regards Priests and Deacons, upon which the present paper has been drawn. In fact, this dissertation embodies the majority of the Regulation's articles and *-a fortiori-* the ones that present the biggest interest from a legal point of view.

The dissertation commences by introducing the canonical capacity of the church, then continues by depicting the basic notions of the work and mission of the priests while also analyzing their legal status. The main body of the paper examines the procedure of *invitation to tender* and the appointment of priests, all the changes of their service status, as well as their evaluation. The final part of the dissertation comments on the situation currently faced by priests, having to do with the lack of

personnel, while expressing fears and concerns about the future of the State-Church relations.

## ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α΄

### ΤΟ ΝΟΜΙΚΟ ΠΡΟΣΩΠΟ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ ΚΑΙ Η ΚΑΝΟΝΙΣΤΙΚΗ ΤΗΣ ΑΡΜΟΔΙΟΤΗΤΑ

#### **1. Γενικά**

Κατά τον Ευαγγελιστή Ιωάννη, η Εκκλησία «ουκ ἔστιν ἐκ τοῦ κόσμου τούτου»,<sup>1</sup> ἡ δε ιερωσύνη ὡς λειτουργήματα μπορεῖ νὰ τελεῖται στὴν γῆ, ἔχει ὁμῶς «τάξιν ἐπουρανίων ταγμάτων». <sup>2</sup> Αποτελεῖ λοιπὸν ἐνιαῖο θεανθρώπινο ὁργανισμό με κεφαλὴ τοῦ τὸν Χριστό. Κατὰ τὸν Ἀπόστολο Παῦλο ἡ ἐκκλησία εἶναι «Σῶμα Χριστοῦ»<sup>3</sup> καὶ ὡς ἐκ τούτου τὸ ἔργο τῆς ταυτίζεται με αὐτό τοῦ τῆς κεφαλῆς τῆς, δηλαδὴ με τὸ ἀπολυτρωτικὸ ἔργο τῆς ἐναθρωπήσεως τοῦ Θεοῦ. Τὴν πληρότητα αὐτὴ τῶν δωρεῶν τοῦ Χριστοῦ ἡ ἐκκλησία τὴν βιώνει στὴν σύναξιν τῶν πιστῶν τῆς «ἐπὶ τὸ αὐτό»<sup>4</sup> καὶ πραγματώνεται στὸ μεγάλο μυστήριον τῆς Θείας Εὐχαριστίας με τὸ ὁποῖο ἐπιτυγχάνεται ἡ ἐνότητα τῆς ἐκκλησίας. Κατὰ τὸν καθηγητὴ Κονιδάρη<sup>5</sup>, ἡ Εὐχαριστία ἀποτελεῖ τὸ κέντρο τῆς ζωῆς στὴν ἐκκλησία καὶ ἡ συμμετοχὴ στὴν σύναξιν ὅλων τῶν μελῶν γιὰ τὴν τέλεσή τῆς, τὴν

---

<sup>1</sup> ΙΩΑΝΝΗ, 18, 36.

<sup>2</sup> ΝΙΚΟΛΑΚΑΚΗ Δ.Η. «ο βιοπορισμός του κλήρου κατὰ τὶς ἐπιταγὲς τῆς Καινῆς Διαθήκης», Κόσμος, ἐπιστημονικὸ περιοδικὸ τοῦ τμήματος Ποιμαντικῆς καὶ Κοινωνικῆς Θεολογίας τοῦ Α.Π.Θ., Θεσσαλονίκη, 2016, σελ. 19 (παραπομπὲς στα πατερικὰ κείμενα).

<sup>3</sup> Α΄ ΚΟΡΙΝΘΙΟΥΣ.

<sup>4</sup> ΠΡΑΞΕΙΣ 2, 1.

<sup>5</sup> ΚΟΝΙΔΑΡΗΣ Εγχειρίδιο, σελ.220.

κορυφαία εκδήλωση.<sup>6</sup> Με τον τρόπο αυτό η ευχαριστιακή κοινότητα κατέστη η πηγή του δικαίου της εκκλησίας.<sup>7</sup>

## 2. Το νομικό πρόσωπο

Η έννοια του νομικού προσώπου αποτέλεσε δημιούργημα της νεότερης γερμανικής επιστήμης. Εμφανίστηκε στα νομικά δρώμενα μόλις το 1840 με το έργο «system des heutigen Römischen Rechts» («σύστημα του σημερινού Ρωμαϊκού δικαίου) του Friedrich Carl Von Savigny και η σχετική θεωρία αναπτύχθηκε και εξελίχθηκε περί τα τέλη του 19ου αιώνα.<sup>8</sup> Η σταδιακή παρεισαγωγή της έννοιας αυτής, με πολιτειακή πάντως πρωτοβουλία - κατά την περίοδο της εν Ελλάδι Βαυαροκρατίας (1833-1843) - και στον εκκλησιαστικό οργανισμό, για την ακρίβεια στις οργανωτικές υποδιαιρέσεις της Ορθόδοξης Εκκλησίας, με πρώτο τον ενοριακό ναό, αποτελεί, όπως φαίνεται, οιονεί αυτόματη προσαρμογή του στην νομική εξέλιξη της εποχής εκείνης,<sup>9</sup> στην διάρκεια της οποίας διαμορφώθηκε και το δυτικότροπο πλαίσιο των σχέσεων Πολιτείας και Εκκλησίας, στραμμένο, σαφώς, προς την κατεύθυνση της πολιτειοκρατίας, παγιωθέντος σταδιακώς ενός συστήματος «νόμου

---

<sup>6</sup> Έτσι γίνεται αντιληπτό γιατί η βαρύτερη εκκλησιαστική ποινή είναι αυτή του αφορισμού, η αφαίρεση δηλαδή του συγκεκριμένου μέλους της εκκλησίας, του δικαιώματος συμμετοχής του στην Θεία Ευχαριστία με άμεση συνέπεια τον αποκλεισμό του προσωρινά ή μόνιμα από το σώμα της εκκλησίας.

<sup>7</sup> ΖΗΖΙΟΥΛΑΣ Ι., «Ελληνισμός και Χριστιανισμός, η συνάντηση των δύο κόσμων», ιστορία του ελληνικού έθνους, τ. ΣΤ, Αθήνα, 1976, σελ. 543.

<sup>8</sup> ΒΑΖΑΚΑΣ Σ., «Η διαλεκτική των πολιτειακών κανόνων δικαίου», Θεολογία 89 (1), 2018, σελ.170-171.

<sup>9</sup> ΑΝΔΡΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟΣ Συσσωμάτωση, σελ. 36. Πρβλ. Προκοπίου Τσακουμάκα, Μητροπολίτου Φιλίππων, «Σχέσεις Εκκλησίας και Πολιτείας στην Ελλάδα», Χριστιανός 28 (1989). Ο μητροπολίτης Φιλίππων, παρατηρεί ότι το νεοσύστατο ελληνικό κράτος, το οποίο ο ρωμαιοκαθολικός βασιλέας Όθων και ο προτεστάντης αντιβασιλέας Μάουρερ θέλησαν να υποτάξουν στα δυτικοευρωπαϊκά πρότυπα και ως προς την θέση της Εκκλησίας / Θρησκείας, υπέκυψε τελικώς στην «ισχυρή πίεση του υπερτροφικού κρατισμού και στην δυναμική επιβολή της απολύτου κρατικής ιδεολογίας».

κρατούσης πολιτείας», όπως επικράτησε να λέγεται,<sup>10</sup> και το οποίο αποτέλεσε στην συνέχεια το άλλοθι για τις κατά καιρούς νομοθετικές παρεμβάσεις του Κράτους στα *interna corporis* της Εκκλησίας, οι οποίες υπήρξαν «πολλά, καταλυτικά και επικινδύνως αλλοτριωτικά της υφής και της ουσίας της».<sup>11</sup>

Η νομική προσωπικότητα όμως, είναι δημιούργημα του κοσμικού δικαίου για την αντιμετώπιση μιας κοινωνικής πραγματικότητας, για να εξυπηρετηθούν καθημερινές ανάγκες φυσικών προσώπων που συμβιώνουν στην κοινωνία στις περιπτώσεις εκείνες κατά τις οποίες, καίτοι δεν υπάρχει φυσική προσωπικότητα, υπάρχει εντούτοις μια κοινωνική πραγματικότητα, π.χ. σύλλογος προσώπων, πραγματικότητα ζώσα που αξιώνει την αναγνώριση ίδιας προσωπικότητας κατ' αναλογία προς την φυσική πραγματικότητα. Έχει δημιουργηθεί κατά πλάσμα δικαίου απο τον πολιτειακό νομοθέτη, προκειμένου να αναγνωρισθεί κατά πλάσμα δικαίου ένα υποκείμενο δικαιωμάτων και υποχρεώσεων το οποίο νοείται αυτοτελές και δεν ταυτίζεται με τα φυσικά πρόσωπα εκ των οποίων αποτελείται. Είναι ένα ανθρώπινο κατασκεύασμα, μια ανθρώπινη επινόηση για τον κτιστό κόσμο, που «είναι πεπερασμένος κατά τον χρόνο και περιορισμένος κατά τον τόπο».<sup>12</sup> Η Εκκλησία, αντιθέτως, είναι εσχατολογική κοινωνία πιστών. Δεν είναι ανθρώπινο κατασκεύασμα, αλλά, κατά την παύλεια θεολογία, προέρχεται εκ των άνω, «ουκ απ'

---

<sup>10</sup> Με την πατρότητα του όρου να αποδίδεται στον ακαδημαϊκό, καθηγητή Κανονικού και Εκκλησιαστικού Δικαίου του Πανεπιστημίου Αθηνών Κωνσταντίνο Ράλλη (1867-1942). Βλ. σχετ. εις ΚΟΝΙΔΑΡΗΣ Εγχειρίδιο, σελ. 64.

<sup>11</sup> ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΣ (Παρασκευαΐδης), Μητροπολίτης Δημητριάδος (μετέπειτα Αρχιεπίσκοπος Αθηνών), «Αμφισβήτησις της συνταγματικότητος των νομοθετικών επεμβάσεων της Πολιτείας επί της Εκκλησίας», στο: Αφιέρωμα εις τον Κωνσταντίνον Βαβούσκον, τ. Γ', Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών, εκδ. Σάκκουλα, Θεσσαλονίκη 1990, σελ. 460.

<sup>12</sup> ΜΑΡΙΝΟΣ Α.Ν., «Σχέσεις Εκκλησίας και Πολιτείας», εκδ. Εκκλησιαστικόν, Επιστημονικόν και Μορφωτικόν Ίδρυμα Ιωάννου και Ερριέτης Γρηγοριάδου, Αθήναι, 1984, σελ. 32.

ανθρώπων, ουδέ δι' ανθρώπου, αλλά διά Ιησού Χριστού και Θεού Πατρός, του εγείραντος αυτόν εκ νεκρών».<sup>13</sup>

<sup>14</sup>*Η Εκκλησία ως ευχαριστιακή κοινότητα και ως έχουσα ξεχωριστή υπόσταση πράγματι και όχι πλάσματι<sup>15</sup> είναι εκτός (θεολογικής) λογικής να χαρακτηριστεί ως νομικό πρόσωπο. Χρησιμοποιεί την νομική προσωπικότητα, για να διευκολύνει κάποιες από τις κοσμικές δραστηριότητές της. Αποδέχθηκε τον χαρακτηρισμό της ως Ν.Π.Δ.Δ. για λόγους πρακτικούς και για την ρύθμιση των σχέσεών της με την Πολιτεία, και μόνο κατά τις νομικές της σχέσεις. Άλλωστε δεν υπάρχει αμφιβολία, όπως προσφυώς έχει επισημανθεί από τον καθηγητή Ιωάννη Μ. Κονιδάρη, ότι «η Εκκλησία δεν είχε ανάγκη να αναμένει, επί δεκαεννέα αιώνες, την διάπλαση της έννοιας του νομικού προσώπου για να διοικηθεί ή να διαχειρισθεί την περιουσία της»,<sup>16</sup> καθώς την ευθύνη εις αμφότερες τις περιπτώσεις είχε ο Επίσκοπος, όπως επιτάσσει ο λη' (38ος) αποστολικός κανόνας: «Πάντων των εκκλησιαστικών πραγμάτων ο επίσκοπος εχέτω την φροντίδα και διοικείτω αυτά, ως Θεού οικονόμος...», αποτελώντας συγχρόνως την «πηγήν όλων των μυστηρίων της Καθολικής Εκκλησίας, δι' ων σωτηρίας επιτυγχάνομεν».<sup>17</sup>*

Ο ενοριακός ναός είναι η πρώτη οργανωτική υποδιαίρεση που απέκτησε νομική προσωπικότητα με την ιδιότητα «αυτοτελούς νομικού

---

<sup>13</sup> ΓΑΛΑΤΑΣ, 1, 1.

<sup>14</sup> ΑΝΔΡΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟΣ Συσσωμάτωση, σελ.36.

<sup>15</sup> ΑΝΔΡΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟΣ Συσσωμάτωση σελ. 36.

<sup>16</sup> Ι.Μ. ΚΟΝΙΔΑΡΗΣ, «Διαπάλη νομιμότητας και κανονικότητας και η θεμελίωση της εναρμονισεώς τους», εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα 2022, σελ.72-73.

<sup>17</sup> ΚΑΛΛΙΣΤΟΣ Ware, Επίσκοπος Διοκλείας, Η Ορθόδοξη Εκκλησία, εκδ. Ακρίτας (2η εκδ.), Αθήνα 1996, σελ. 393-394, ο οποίος παραπέμπει σχετικώς στην Ομολογία Πίστεως (άρθρο ι' [10]) Δοσιθέου, του Πατριάρχου Ιεροσολύμων (1672).

προσώπου», με τον ν. 3596/1910<sup>18</sup> και αναγνωρίστηκαν τα περιουσιακά του δικαιώματα. Ενώ το 1923 με νομοθετικό διάταγμα<sup>19</sup> για τους ενοριακούς ναούς η νομική αυτή προσωπικότητα προσδιορίζεται πλέον ως δημοσίου δικαίου (Ν.Π.Δ.Δ.). Ακολουθούν η Ιερά Αρχιεπισκοπή Αθηνών και οι ιερές Μητροπόλεις της Εκκλησίας της Ελλάδος, οι οποίες αποκτούν νομική προσωπικότητα «δημοσίου δικαίου» με τον καταστατικό χάρτη του 1931, ν. 5187/1931.<sup>20</sup> Η Εκκλησία της Ελλάδος καθ'αυτή, αποτελεί Ν.Π.Δ.Δ. για πρώτη φορά στην ιστορία της από το 1969 με τον καταστατικό χάρτη ν. 126/1969<sup>21</sup> που ψήφισε το δικτατορικό καθεστώς της 21ης Απριλίου 1967. Η σπουδαιότητα του γεγονότος αποτυπώθηκε σε σχετική εγκύκλιο της τότε δμελούς «Αριστίνδην»<sup>22</sup> Ιεράς Συνόδου, η οποία και δημοσιοποιείται<sup>23</sup> πανηγυρικά.

---

<sup>18</sup> «Περί ενοριακών ναών και της περιουσίας αυτών, περί προσόντων εφημερίων και της μισθοδοσίας αυτών», ΦΕΚ 93/Α'/09.03.1910 (επί πρωθυπουργίας Στεφάνου Δραγούμη, υπουργίας επί των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδεύσεως Ανδρέα Παναγιωτόπουλου και αρχιεπισκοπίας Θεοκλήτου Α' [Μηνοπούλου]) στο αρθ. 1 του οποίου οριζόταν: «Πας ενοριακός ναός της εν Ελλάδι Ορθοδόξου Εκκλησίας αποτελεί αυτοτελές νομικόν πρόσωπον, έχων ιδίαν περιουσίαν».

<sup>19</sup> Νομοθετικό Διάταγμα (Ν.Δ.) της 17ης Δεκεμβρίου 1923 «Περί ενοριακών ναών και εφημερίων», ΦΕΚ 382/Α'/28.12.1923 (επί πρωθυπουργίας Στυλιανού Γονατά, υπουργίας επί των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδεύσεως Αναστασίου Στρατηγοπούλου και αρχιεπισκοπίας Χρυσοστόμου Α' [Παπαδοπούλου]), όπου εις το αρθ. 2 αυτού οριζόταν ότι: «Ο ενοριακός ναός αποτελεί νομικόν πρόσωπον Δημοσίου Δικαίου».

<sup>20</sup> Ν. 5187/1931 «Περί Καταστατικού Χάρτου της Αυτοκεφάλου Εκκλησίας της Ελλάδος», αρθ. 13, ΦΕΚ 255/Α'/04.08.1931 (επί πρωθυπουργίας Ελευθερίου Βενιζέλου, υπουργίας επί της Παιδείας Γεωργίου Παπανδρέου και αρχιεπισκοπίας Χρυσοστόμου Α' (Παπαδοπούλου), όπου εις το αρθ. 13 αναφέρεται ότι: «Η Αρχιεπισκοπή Αθηνών και εκάστη των Μητροπόλεων αποτελούσιν ίδιον νομικόν πρόσωπον δημοσίου δικαίου, εκπροσωπούμενον κατά πάσας αυτού τας σχέσεις υπό του οικείου ιεράρχου ή του αναπληρωτού αυτού».

<sup>21</sup> Ν.Δ. 126/1969 «Περί Καταστατικού Χάρτου της Εκκλησίας της Ελλάδος», ΦΕΚ 27/Α'/17.02.1969 (επί «πρωθυπουργίας» Γεωργίου Παπαδοπούλου, «υπουργίας» εις το Υπ. Παιδείας και Θρησκευμάτων Θεοφυλάκτου Παπακωνσταντίνου και αρχιεπισκοπίας Ιερωνύμου Α' (Κοτσώνη).

<sup>22</sup> «Αριστίνδην» λέγεται η Σύνοδος εκείνη, η οποία συγκροτείται από μερικά – υποτίθεται τα άριστα – μέλη της Ιεραρχίας, τα οποία επιλέγονται κατά κανόνα από την Πολιτεία για την εκλογή (κατά κανόνα

Σε αυτό το σημείο να επισημανθεί η καινοτομία στον νέο (και ισχύοντα μέχρι σήμερα) καταστατικό χάρτη<sup>24</sup> ο οποίος προσδιορίζει την νομική προσωπικότητα της Εκκλησίας και των οργανωτικών της υποδιαιρέσεων μόνο στις νομικές της σχέσεις, αφού κατά τα λοιπά, αναγνωρίζεται από τον νομοθέτη η ιδιότητα του «Θείου καθιδρύματος»<sup>25</sup> και συνεπώς ο διφυής χαρακτήρας της (θεία προέλευση – θεσμική υπόσταση).

Για την εκκλησία η απονομή της νομικής προσωπικότητας δημοσίου δικαίου σημαίνει πρακτικά ότι οι εκκλησιαστικοί φορείς είναι Ν.Π.Δ.Δ. τόσο κατά το οργανικό κριτήριο, επειδή δηλαδή έτσι κατονομάζονται από τον νομοθέτη, όσο και κατά το λειτουργικό κριτήριο, με την έννοια δηλαδή ότι η οργάνωση του εκκλησιαστικού βίου είναι ζήτημα δημοσίου ενδιαφέροντος στην Ελλάδα.<sup>26</sup>

Απονέμεται δε μόνο με πράξη κανονιστικού χαρακτήρα και περιεχομένου, η οποία θα προέρχεται: α) από την νομοθετική εξουσία, με την έκδοση τυπικού νόμου, β) από την εκτελεστική εξουσία με την έκδοση προεδρικού διατάγματος δυνάμει νομοθετικής εξουσιοδοτήσεως.

---

«αρεστών») Αρχιεπισκόπων και Μητροπολιτών ή για την (υποτιθέμενη και για λόγους πολιτικών σκοπιμοτήτων στις πλείστες των περιπτώσεων επαγγελλομένη) «κάθαρση» της Εκκλησίας. Η σύστασή της, ως μορφή επεμβάσεως της Πολιτείας στα εσωτερικά ζητήματα (interna corporis) της Εκκλησίας, θεωρείται πράξη αντικανονική. Βλ. ΜΠΟΥΜΗ Π.Ι., «Οι επεμβάσεις της Πολιτείας στην Εκκλησία και ιδιαίτερα στο θέμα της εκλογής Μητροπολιτών (Αόρατος και ορατός πόλεμος)», εκδ. Αποστολική Διακονία, Αθήνα, 1995, σελ. 18-24.

<sup>23</sup> Εγκύκλιος 939/17.02.1969 «Προς τους Σεβ. Ιεράρχες της Εκκλησίας της Ελλάδος», βλ. «Αι Συνοδικαί Εγκύκλιοι», τόμος Δ' (1968-1971), εκδ. Αποστολική Διακονία της Ιεράς Συνόδου της Εκκλησίας της Ελλάδος, Αθήνα, 2000, σελ. 202.

<sup>24</sup> Ν. 590/1977, «Περί Καταστατικού Χάρτου της Εκκλησίας της Ελλάδος», ΦΕΚ 146/Α'/31.05.1977, επί πρωθυπουργίας Κωνσταντίνου Καραμανλή, υπουργίας εις το Υπ. Παιδείας και Θρησκευμάτων Γεωργίου Ράλλη και αρχιεπισκοπίας Σεραφείμ (Τίκα).

<sup>25</sup> ΑΝΔΡΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟΣ Συσσωμάτωση, σελ. 38.

<sup>26</sup> Βλ. ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ Θ.Δ., «Το νομοθετικό καθεστώς και οι σχέσεις της Εκκλησίας της Ελλάδος με το κράτος», Νομοκανονικά, 2/2017, σελ. 29-34.

Ο νομοθέτης επιλέγοντας να καταστήσει την Εκκλησία της Ελλάδος Ν.Π.Δ.Δ., απέβλεπε να εξασφαλίσει ότι η εκκλησία θα απολάμβανε έναντι τρίτων την ίδια αυξημένη προστασία που έχουν τα αμιγώς Ν.Π.Δ.Δ.<sup>27</sup> Συγκεκριμένα αναφέρω τα προνόμια: α) το τεκμήριο της νομιμότητας,<sup>28</sup> β) απολαμβάνει δικονομικές ατέλειες,<sup>29</sup> γ) το ευεργέτημα της απογραφής.<sup>30</sup>

Τόσο η εθνική νομολογία όσο και η νομολογία του Ε.Δ.Δ.Α αναφέρουν για τις εκκλησίες (ακόμα και αυτές οι οποίες τυποποιούνται ως Ν.Π.Δ.Δ.), ότι δεν ασκούν κυβερνητική εξουσία και θεωρούνται ως μη κυβερνητικές οργανώσεις με άμεση συνέπεια να είναι φορείς της θρησκευτικής ελευθερίας.

Το 2014 ο νομοθέτης θετικοποίησε της παραδοχές αυτές. Η Εκκλησία της Ελλάδος απολαμβάνει μια αυτονομία έναντι του κράτους, καθώς τα νομικά της πρόσωπα δεν ασκούν κρατικές αρμοδιότητες κατά παραχώρηση. Λόγω της πνευματικής τους φύσης, ασκούν την θρησκευτική τους ελευθερία. Εφαρμόζονται γι' αυτά οι κανόνες περί Ν.Π.Δ.Δ, για το δημόσιο και την λειτουργία του, μόνο όταν προβλέπεται ρητώς. Ενώ εκδίδουν κανονισμούς βάσει των οποίων θα διοικείται η περιουσία τους.<sup>31</sup> Η επίδραση του όρου «κρατούσα θρησκεία», εκτείνεται και περιορίζεται στο οργανωτικό μέρος του πολιτεύματος.<sup>32</sup>

---

<sup>27</sup> ΑΝΔΡΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟΣ Συσσωμάτωση, σελ. 41, παραπομπή 44, «οίκοθεν νοείται ότι η ίδια αυξημένη προστασία προβλέπεται για όλα τα θρησκευόμενα που οργανώνονται ως Ν.Π.Δ.Δ».

<sup>28</sup> Οι πράξεις της παράγουν έννομες συνέπειες μέχρι να προσβληθούν και να ακυρωθούν σε διοικητικό δικαστήριο.

<sup>29</sup> Απαλλαγή από παράβολα, ένσημα, τέλη και εισφορές ενώπιον δικαστηρίων, άρθρο 28 § 4 ν. 2579/1998.

<sup>30</sup> Άρθρο 118 ΕισΝΑΚ και 47 § 4 ν. 590/1977.

<sup>31</sup> Βλ. ΑΝΔΡΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟΣ Συσσωμάτωση, σελ. 42-45.

<sup>32</sup> Πχ. Εορτολόγιο, τιμητική παρουσία των λειτουργών της εκκλησίας σε κρατικές εκδηλώσεις.

*Ο Συνήγορος του Πολίτη απεφάνθη ότι το άρθρο 3 Σ δικαιολογεί και καθιστά ανεκτή την κατ' εξαίρεση θεσμική μεταχείριση της νομικής προσωπικότητας της Εκκλησίας, η οποία δεν επιβάλλεται αλλά συνάγεται.<sup>33</sup> Είναι συνεπώς η εκκλησία ένα sui generis<sup>34</sup> Ν.Π.Δ.Δ. Το οποίο και την ιδιαιτερότητά του διατηρεί και την αυξημένη ισορροπία δεν ακυρώνει.*

Τέλος στην Εκκλησία θα μπορούσε στο μέλλον μέσω του καταστατικού της χάρτη να της δοθεί η νομοθετική εξουσιοδότηση, ώστε να μπορεί να ρυθμίζει η ίδια περισσότερα εσωτερικά της ζητήματα (interna corporis<sup>35</sup>).

### **3. Κανονιστική αρμοδιότητα της εκκλησίας**

Σύμφωνα με το σύστημα που διέπει την σχέση κράτους και εκκλησίας (νόμω κρατούσης πολιτείας), συνάγεται ότι ο καταστατικός της χάρτης αποτελεί κατά την κρατούσα άποψη νόμο του κράτους. Ο νομοθέτης σύμφωνα με την συνταγματικά κατοχυρωμένη αρχή της θρησκευτικής ελευθερίας, (άρθρο 13 Σ,<sup>36</sup>) η οποία ισχύει για κάθε «γνωστή» θρησκεία, άρα και για την επικρατούσα κατά το άρθρο 3 Σ ορθόδοξη εκκλησία, παρέχει την δυνατότητα σε αυτή να ρυθμίζει με κανονιστικές πράξεις τα θέματα εσωτερικής οργάνωσης και λειτουργίας της.

Η κανονιστική αρμοδιότητα στην Εκκλησία της Ελλάδος δόθηκε για πρώτη φορά στην ιστορία της με τον καταστατικό χάρτη της

---

<sup>33</sup> ΑΝΔΡΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟΣ Συσσωμάτωση σελ. 46.

<sup>34</sup> ΑΝΔΡΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟΣ Συσσωμάτωση, σελ.47.

<sup>35</sup> ΑΝΔΡΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟΣ Συσσωμάτωση σελ. 49.

<sup>36</sup> Βλ. Σχετικά, ΑΝΔΡΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟΣ Γ.Ι., «Η θρησκευτική ελευθερία κατά την νομολογία του Αρείου Πάγου», βιβλιοθήκη εκκλησιαστικού δικαίου, σειρά Β': μελέτες, 1), 2010, σελ.65.

δικτατορίας των συνταγματαρχών, με το νομοθετικό διάταγμα 126/1969. Εξουσιοδοτήθηκε δηλαδή για πρώτη φορά η Ι.Σ.Ι της Εκκλησίας της Ελλάδος, ώστε να εκδίδει κανονιστικές πράξεις που αφορούν στην εσωτερική διοίκηση και οργάνωση των εκκλησιαστικών νομικών προσώπων ή γενικότερα των διοικητικών της αρχών (*interna corporis*). Οι νομοθετικές εξουσιοδοτήσεις αφορούσαν κατά κύριο λόγο τις κεντρικές ή περιφερειακές εκκλησιαστικές αρχές και όργανα ή νομικά πρόσωπα, την οργάνωση των Ιερών Μονών και γενικότερα του μοναχικού βίου, το υπηρεσιακό καθεστώς των εκκλησιαστικών υπαλλήλων, την οργάνωση της εκκλησιαστικής εκπαίδευσης, την απονομή της εκκλησιαστικής δικαιοσύνης, καθώς και την διαχείριση της εκκλησιαστικής περιουσίας (άρθρα 42 § 3,5 και 7 Ν.Δ. 126/1969).

Παρά το γεγονός της μικρής διάρκειας ισχύος του συγκεκριμένου καταστατικού χάρτη, εντούτοις κάποιοι από τους κανονισμούς ισχύουν μέχρι και σήμερα.<sup>37</sup>

Δυνάμει αυτής της εξουσιοδοτήσεως εκδόθηκε ο κανονισμός 2/1969<sup>38</sup> «Περί Ιερών Ναών και ενοριών», ο οποίος στο 9ο και 10ο κεφάλαιο προβλέπει και καθίσταται ο πρώτος κανονισμός περί εφημερίων και διατηρήθηκε σε ισχύ ακόμη και υπό το καθεστώς του ισχύοντος καταστατικού χάρτη ν. 590/1977. Ειδικότερα σε ό,τι αφορά στα καθήκοντα, δικαιώματα και τις υποχρεώσεις, τον τρόπο διορισμού και όλες τις υπηρεσιακές μεταβολές των εφημερίων, ρυθμίζονται με κανονιστικές αποφάσεις της Δ.Ι.Σ, εγκρίνονται από την Ι.Σ.Ι. και δημοσιεύονται στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως.<sup>39</sup>

---

<sup>37</sup> Ο καν. 39/1972 περί οργάνωσης του μοναχισμού και άλλοι... παραμένουν σε ισχύ λόγω της ευρύτερης σημασίας τους, αποτελώντας πολλές φορές αντικείμενο ερμηνείας και εφαρμογής πολλών δικαστικών αποφάσεων, ιδιαίτερα του ΣτΕ.

<sup>38</sup> «Περί καταστατικού χάρτου της Εκκλησίας της Ελλάδος», (ΕτΚ Α' 27/17.2.1969).

<sup>39</sup> Άρθρο 37 παρ. 2 και 38 παρ. 2, του ν. 590/1977.

Τέτοια κανονιστικού χαρακτήρα απόφαση είναι και ο κανονισμός 305/2018 της ΔΙΣ της Εκκλησίας της Ελλάδος περί εφημερίων και διακόνων, που ήρθε να αντικαταστήσει τον προηγούμενο κανονισμό 230/2012.

## **ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β΄**

### **ΕΦΗΜΕΡΙΟΙ ΚΑΙ ΔΙΑΚΟΝΟΙ**

#### **1. Γενικά**

Οι ιερείς δεν είναι εκπρόσωποι του Θεού επι της γης, αλλά διαχειριστές των Μυστηρίων του Θεού, διάκονοι, εργάτες και συνεργάτες του Θεού, που θα συντελέσουν αποφασιστικά στον ευαγγελισμό των ανθρώπων, θα φέρουν την εν Χριστώ ζωή, την όντως και αληθινή ζωή στο ποίμνιό τους. Είναι οι συνεχιστές των Αποστόλων του Χριστού, έχοντας το χάρισμα της Αποστολικής Διαδοχής,<sup>40</sup> οι

---

<sup>40</sup> Η έννοια της αποστολικής διαδοχής συνδέεται άρρηκτα με την αυτονόητη προοπτική της διαδοχής των αποστόλων μετά τον θάνατό τους στην συνέχεια του αποστολικού έργου, ενώ η χειροτονία υπήρξε ο μόνος τρόπος για την παραχώρηση εξουσιών από τους αποστόλους σε δοκιμασμένους συνεργούς τους για την διασφάλιση όχι μόνο της ευρύτερης κατανομής αρμοδιοτήτων εν τόπω, αλλά και της αδιάκοπης συνέχειας της αποστολικής λειτουργίας της επισκοπής εν χρόνω. Εντούτοις, ενώ η ανάπτυξη του αποστολικού έργου εν τόπω καλύφθηκε εξ αρχής με την χειροτονία από τους αποστόλους του τοπικού ιερατείου (επισκόπων και διακόνων ή πρεσβυτέρων), όπως μαρτυρείται στην αποστολική γραμματεία, η κατοχύρωση της αδιάκοπης συνέχειας της αποστολικής λειτουργίας της επισκοπής εν χρόνω, δηλαδή η αντιμετώπιση του ζητήματος της διαδοχής των αποστόλων μετά τον θάνατό τους, δεν ήταν κατά την αποστολική περίοδο μία άμεση η πιεστική ανάγκη, γι' αυτό και οι σχετικές μαρτυρίες είναι περιστασιακές και οπωσδήποτε ασαφείς, ιδιαίτερα μετά την συστηματική αμφισβήτησή τους από την προτεσταντική θεολογία. Υπό την έννοια αυτή, η σχέση χειροτονίας και αποστολικής διαδοχής είναι η μόνη ασφαλής οδός για μία συστηματική προσέγγιση του κρίσιμου ζητήματος. Σημαντικές είναι οι σχετικές μαρτυρίες οι οποίες υπάρχουν στις επιστολές του αποστόλου Παύλου, αφ' ενός μεν γιατί σε αυτές έχουν επικεντρωθεί οι κύριες θεολογικές διαφωνίες, αφ' ετέρου δε γιατί αυτές παρέχουν την δυνατότητα κριτικής και συγκριτικής αξιολογήσεως των σημαντικών μαρτυριών της γραμματείας της πρώιμης μεταποστολικής εποχής (70-100 μ.Χ.), οι οποίες παρουσιάζουν εντυπωσιακή συγγένεια πνεύματος και ορολογίας προς τις μαρτυρίες των παυλείων επιστολών. Συνεπώς τα κρίσιμα ερωτήματα είναι: Ποιός χειροτονεί, Ποιόν χειροτονεί και ποιό λειτουργήμα αναλαμβάνει ο χειροτονούμενος στην αποστολική λειτουργία της επισκοπής, ΦΕΙΔΑ Ι.Β

ποιμένες των «λογικών προβάτων», που μοναδικό σκοπό έχουν να οδηγήσουν το ποίμνιο στην σωτηρία.

## **2. Έννοια – αποστολή**

Ο εφημέριος<sup>41</sup> είναι κληρικός<sup>42</sup> της Ορθόδοξης Εκκλησίας της Ελλάδος, με τον β' βαθμό Ιερωσύνης,<sup>43</sup> αυτόν του πρεσβυτέρου, έχοντας χειροτονηθεί κανονικώς<sup>44</sup> εξαρτημένος από τον επιχώριο μητροπολίτη. Ως αποστολή του έχει την μέριμνα για την λατρευτική και πνευματική ζωή των ενοριτών αλλά και κάθε ζήτημα που αφορά στην πνευματική και υλική πρόοδο της ενορίας,<sup>45</sup> ενώ είναι επικεφαλής του εκκλησιαστικού συμβουλίου<sup>46</sup> αυτής.

Διάκονος<sup>47</sup> καλείται ο κληρικός της Ορθόδοξου Εκκλησίας της Ελλάδος, ο οποίος κατέχει τον πρώτο βαθμό της Ιερωσύνης κανονικώς χειροτονημένος και εξαρτημένος και αυτός από τον επιχώριο μητροπολίτη. Ο ρόλος του είναι να διακονεί τον επίσκοπο ή τον πρεσβύτερο κατά την τέλεση της Θείας Λειτουργίας και των άλλων Μυστηρίων και ιερών ακολουθιών του εορταστικού κύκλου της εκκλησίας και κάθε άλλης ιεροπραξίας. Βρίσκεται μεταξύ κλήρου και

---

, «Αποστολική Διαδοχή και Χειροτονία κατά τον Απόστολο Παύλο», Εκκλησιαστική Ιστορία Βλασίου Ι. Φειδά, Α' Αθήνα 1992, κεφ. Β'.

<sup>41</sup> Άρθρο 1 παρ. 1.α. Κανονισμός 305/2018 «περι εφημερίων και διακόνων».

<sup>42</sup> ΚΟΝΙΔΑΡΗΣ Εγχειρίδιο, σελ.121, σελ.121. «Κληρικοί: πρόσωπα στα οποία ανέκαθεν είχαν ανατεθεί ιδιαίτερα καθήκοντα που αφορούσαν στη διάδοση της πίστεως, την τέλεση των ιεροπραξιών και τη διοίκηση της θρησκευτικής κοινότητας...».

<sup>43</sup> ΚΟΝΙΔΑΡΗΣ Εγχειρίδιο, σελ.122-127.

<sup>44</sup> Κανονική χειροτονία θεωρείται αυτή η οποία γίνεται σύμφωνα με τους κανόνες της Εκκλησίας. Βλ. ΚΟΝΙΔΑΡΗΣ Εγχειρίδιο σελ.125, «προϋποθέσεις κανονικής χειροτονίας...».

<sup>45</sup> Άρθρα 1 παρ. α και 3 Κανονισμού της Εκκλησίας της Ελλάδος 8/1979, ΦΕΚ Α' 1/5.1.1980.

<sup>46</sup> ΚΟΝΙΔΑΡΗΣ Εγχειρίδιο, σελ.181-183.

<sup>47</sup> Άρθρο 1 παρ. 1. β. Κανονισμός 305/2018 «περι εφημερίων και διακόνων».

λαού και συνεπικουρεί και αυτός στα ποιμαντικά και προνοιακά έργα της Ιεράς Μητροπόλεως ή της ενορίας.

### 3. Νομική υπόσταση

Αμφότεροι, εφημέριοι και διάκονοι εντάσσονται σε μία από τις ειδικότερες κατηγορίες, τις οποίες προβλέπει το άρθρο 1 του Καν. 8/1979<sup>48</sup> «Περί Ιερών Ναών και ενοριών».<sup>49</sup>

Ο ενοριακός Ναός, ως βασική μονάδα οργάνωσης του εκκλησιαστικού βίου, ως προς τις νομικές της σχέσεις είναι ένα ΝΠΔΔ και ιδρύεται όπως ορίζει το άρθρο 36 § 2 του ΚΧΕΕ,<sup>50</sup> σε συνδυασμό με το άρθρο 2 § 1 του καν. 8/1979.<sup>51</sup>

---

<sup>48</sup> Οι Ναοί της Ορθόδοξου Εκκλησίας της Ελλάδος διακρίνονται εις: α) Ενοριακούς, εις τους οποίους υπάρχουν τα Παρεκκλήσια και Εξωκκλήσια τούτων. β) Προσκυνηματικούς ή επικουρούντας κοινωφελείς σκοπούς και Ιδρύματα της Εκκλησίας. γ) Ιδιοκτήτους, δ) Ναούς Κοιμητηρίων.

<sup>49</sup> ΕτΚ Α' 1/5-1-1980.

<sup>50</sup> «Η ένορία ιδρύεται διά Προεδρικού Διατάγματος, έκδομένου τη προτάσει του Έργου Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, τη αίτησει του ήμίσεος τουλάχιστον του κατά τας κειμένας διατάξεις προβλεπομένου δι' ίδρυσιν ένορίας αριθμού οικογενειών, μετά σύμφωνον γνώμην του οικείου Μητροπολιτικού Συμβουλίου και γνωμοδότησιν του οικείου Δημοτικού ή Κοινοτικού Συμβουλίου, παρεχομένην εντός μηνός από της διαβιβάσεως της σχετικής αιτήσεως, μη κωλυομένης της έκδόσεως του διατάγματος εκ της απράκτου παρόδου της προθεσμίας ταύτης».

<sup>51</sup> Οι Ενοριακοί Ι. Ναοί λογίζονται νομικά πρόσωπα δημοσίου δικαίου κατά τα εις το άρθρον 1 παρ. 4 του Ν. 590/1977 οριζόμενα. Ιδρύονται διά Προεδρικού Διατάγματος, εκδομένου τη προτάσει του Έργου Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, τη αίτησει του ήμίσεος τουλάχιστον του κατά τας κειμένας διατάξεις προβλεπομένου δι' ίδρυσιν ενορίας αριθμού οικογενειών, μετά σύμφωνον γνώμην του οικείου Μητροπολιτικού Συμβουλίου και γνωμοδότησιν του οικείου Δημοτικού ή Κοινοτικού Συμβουλίου, παρεχομένην εντός μηνός από της διαβιβάσεως της σχετικής αιτήσεως, μη κωλυομένης της έκδόσεως του διατάγματος εκ της απράκτου παρόδου της προθεσμίας ταύτης.

Κέντρο της εκκλησιαστικής ζωής της ενορίας αποτελεί ο ενοριακός Ιερός Ναός, οριζόμενος με απόφαση του οικείου μητροπολιτικού συμβουλίου.<sup>52</sup>

Παρά το γεγονός της κρατικής μισθοδοσίας τους, οι εφημέριοι δεν θεωρούνται δημόσιοι υπάλληλοι ούτε υπάλληλοι ΝΠΔΔ, αλλά δημόσιοι λειτουργοί, λόγω του προεχόντως θρησκευτικού χαρακτήρα των υπηρεσιών που παρέχουν.<sup>53</sup>

Επ' αυτού του θέματος απεφάνθη πολλές φορές το Σ.τ.Ε.<sup>54</sup> Σύμφωνα με την κρίση του, οι Εφημέριοι δεν είναι δημόσιοι λειτουργοί ούτε δημόσιοι υπάλληλοι του Ν.Π.Δ.Δ. του ναού που υπηρετούν<sup>55</sup> αλλά

---

<sup>52</sup> Άρθρο 36 παρ. 2 του ΚΧΕΕ.

<sup>53</sup> 104 Σχετικές οι ΣτΕ 507/1983, 4045/1983, 3074/1984, 1508/1987, 3186/1996, 624/2001 (ΝΟΜΟΣ), κατά τις οποίες, κάτω από το ειδικό νομοθετικό και συνταγματικό καθεστώς που διατελούν οι εφημέριοι - εκπαιδευτικοί, εξακολουθούν να είναι όχι δημόσιοι υπάλληλοι ή υπάλληλοι ΝΠΔΔ, αλλά προεχόντως «θρησκευτικοί λειτουργοί, ακόμη και όταν αναλαμβάνουν και διοικητικά καθήκοντα με τον διορισμό τους ως προέδρων των οικείων εκκλησιαστικών συμβουλίων». Με την έννοια αυτή, οι ανωτέρω δεν εμπίπτουν, κατ' αρχάς, στις διατάξεις των άρθρ. 103 και 104 Συντ., ούτε όμως και του Κώδικα Εκκλησιαστικών Υπαλλήλων (Καν. 5/1978) ή του ισχύοντος Υπαλληλικού Κώδικα (Ν.3528/2007, «Κύρωση του Κώδικα Κατάστασης Δημοσίων Πολιτικών Διοικητικών Υπαλλήλων και Υπαλλήλων ΝΠΔΔ»· βλ. Κ. ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ, «Πορίσματα από την εκκλησιαστική νομολογία του Συμβουλίου της Επικρατείας του έτους 1987», Αρμενόπουλος 17 (1996) 31-47, ιδίως 33.

<sup>54</sup> Γν. Σ.τ.Ε 51/1979 Valsamon, Σ.τ.Ε. 507/1983 Τμ. Γ, Σ.τ.Ε. 4045/1983 Τμ. Γ, Σ.τ.Ε. 3180/1996 Τμ. Γ, Σ.τ.Ε. 624/2001 Τμ. Γ σε ΝΟΜΟΣ Σ.τ.Ε. 686/2011 Τμ. Γ Ελληνική Δικαιοσύνη (4) 2012, σελ.1148-1149, Σ.τ.Ε. 4018/2012 Τμ. Γ, με σχόλιο Π.Β.Τρομπούκη, Νομοκανονικά 2/2013, σελ. 113-117, Σ.τ.Ε. 312/2014 Τμ. Γ, Διοικητική Δίκη (5) 2014, σελ. 1331-1335, Σ.τ.Ε. 4595/2014 Τμ. Γ με σχόλιο Β. ΜΑΡΚΟΥ, Νομοκανονικά 1/2015, σελ. 133-143, Σ.τ.Ε. 1111/2015 Τμ. Γ με σχόλιο Β. ΜΑΡΚΟΥ, Νομοκανονικά 1/2016, σελ. 115-119 και Σ.τ.Ε. 210/2020 Τμ. Γ σε Ελ. Δικ. (4)/2020, σελ. 1178-1186.

<sup>55</sup> Αυτό εξάλλου φαίνεται και από το γεγονός ότι οι κληρικοί δεν λαμβάνουν το κίνητρο αποδόσεως που λαμβάνουν οι δημόσιοι υπάλληλοι. Ως αντιστάθμισμα αυτού δόθηκε με το άρθρο 30 παρ. 4 του Ν. 2768/1999 το επίδομα ειδικού λειτουργήματος από 1/01/2000 («Στους Αρχιερείς και στους κληρικούς της Εκκλησίας της Ελλάδος χορηγείται μηνιαίο επίδομα αποκλειστικού ειδικού λειτουργήματος, το οποίο ορίζεται ως εξής: i) Για τους Αρχιερείς, σε εξήντα πέντε χιλιάδες (65.000) δραχμές. ii) Για τους κληρικούς: α) Της κατηγορίας Δ', με εξέλιξη στα μισθολογικά κλιμάκια (μ.κ.) 36ο μέχρι 19ο, σε σαράντα χιλιάδες (40.000) δραχμές. β) Της κατηγορίας Γ', με εξέλιξη στα μ.κ. 28ο μέχρι 11ο, σε σαράντα πέντε χιλιάδες (45.000) δραχμές. γ) Της κατηγορίας Β': αα) με εξέλιξη στα μ.κ. 27ο μέχρι

χαρακτηρίζονται ως θρησκευτικοί λειτουργοί, διότι προέχει η θρησκευτική φύση των καθηκόντων τους. Ο μισθός που τους χορηγείται από το Δημόσιο δεν αποτελεί αντιπαροχή έναντι εκτελέσεως από αυτούς των ιερατικών τους καθηκόντων, αλλά αποσκοπεί μόνο στην αντιμετώπιση των βιοτικών και κοινωνικών αναγκών τους. Εξακολουθούν, δε, να συνδέονται με σχέση δημοσίου δικαίου με την Εκκλησία της Ελλάδος, η οποία αποτελεί in globo ΝΠΔΔ.<sup>56</sup>

Ο εφημέριος είναι θρησκευτικός λειτουργός και σε καμία περίπτωση δεν μπορεί να θεωρηθεί διοικητικός υπάλληλος.<sup>57</sup> Η ιδιότητά του αυτή δεν μπορεί να αρθεί μόνον από το γεγονός ότι του ανατίθενται και καθήκοντα διοικήσεως του νομικού προσώπου της ενορίας, όταν τοποθετείται ως πρόεδρος του οικείου εκκλησιαστικού συμβουλίου. Και κατά την άσκηση ακόμη των διοικητικών αυτών καθηκόντων δεν θεωρείται υπάλληλος νομικού προσώπου δημοσίου δικαίου, αλλά διατηρεί ως προέχουσα την ιδιότητα του θρησκευτικού λειτουργού. Οι συνέπειες της παραδοχής αυτής συνίστανται κυρίως στο ότι οι εφημέριοι δεν εμπίπτουν στις περιοριστικές διατάξεις που εισάγουν τα άρθρα 103 και 104 του Συντάγματος<sup>58</sup> για τους δημοσίους υπαλλήλους, γεγονός που

---

10ο, σε πενήντα χιλιάδες (50.000) δραχμές ββ) με εξέλιξη στα μ.κ. 21ο μέχρι 4ο, σε πενήντα δύο χιλιάδες (52.000) δραχμές. δ) Της κατηγορίας Α': αα) με εξέλιξη στα μ.κ. 21ο μέχρι 4ο, σε πενήντα δύο χιλιάδες (52.000) δραχμές και ββ) με εξέλιξη στα μ.κ. 18ο μέχρι 1ο, σε εξήντα δύο χιλιάδες (62.000) δραχμές. Το επίδομα αυτό δεν καταβάλλεται σε κληρικούς που κατέχουν παράλληλη έμμισθη θέση στον ευρύτερο δημόσιο τομέα της παραγράφου 6 του άρθρου 1 του ν. 1256/1982 (ΦΕΚ 65 Α'), με οποιαδήποτε ιδιότητα ή σχέση εργασίας (ιερείς - εκπαιδευτικοί, ιερείς - υπάλληλοι).» βλ. Β.Χ. ΤΡΟΜΠΟΥΚΗ, «Εσοδα και Φορολόγηση του κλήρου», Επιστ. Επετ. Ανώτατης Εκκλησιαστικής Ακαδημίας Βελγίας Ιωαννίνων, τ. Ε' (2009), σελ. 611.

<sup>56</sup> Άρθρο 4 παρ. 1 ν. 590/1977, βλ. ΑΝΔΡΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟΣ Κανονισμός, σελ. 310.

<sup>57</sup> Βλ. Δ. Νικολακάκη «Η προέχουσα ιδιότητα των εφημερίων ως θρησκευτικών λειτουργών», Αρμενόπουλος ανάπτυπο 25, Θεσσαλονίκη 2004, σελ.28

<sup>58</sup> Το περιεχόμενο των εν λόγω άρθρων μετά και την πρόσφατη αναθεώρηση του Συντάγματος έχει ως εξής:

μεταξύ άλλων τους επιτρέπει να είναι παράλληλα και εκπαιδευτικοί, να εργάζονται ως εκκλησιαστικοί υπάλληλοι ή γενικά να κατέχουν και μία δεύτερη θέση σε κάποιον από τους κλάδους του ευρύτερου δημόσιου τομέα. Μάλιστα, κατ' εφαρμογή του άρθρου 11 παρ. 1 ν. 1810/1988, οι εφημέριοι που κατέχουν ταυτόχρονα και θέση δημοσίου υπαλλήλου, λαμβάνουν ακέραιες τις αποδοχές από την δημοσιοϋπαλληλική θέση την οποία κατέχουν, ενώ από την εφημεριακή θέση λαμβάνουν μόνο τον βασικό μισθό και το χρονοεπίδομα.<sup>59</sup>

Οι διατάξεις του νόμου 1256/1982, με τις οποίες απαγορεύτηκε για τους εφημέριους - εκπαιδευτικούς η παράλληλη κατοχή και των δύο θέσεων, πάσχουν από αντισυνταγματικότητα, καθώς εισάγουν περιορισμούς στην άσκηση της θρησκευτικής ελευθερίας, που δεν

---

#### Άρθρο 103

1. Οι δημόσιοι υπάλληλοι είναι εκτελεστές της θέλησης του Κράτους και υπηρετούν τον Λαό, οφείλουν πίστη στο Σύνταγμα και αφοσίωση στην Πατρίδα. Τα προσόντα και ο τρόπος του διορισμού τους ορίζονται από τον νόμο.
2. Κανένας δεν μπορεί να διοριστεί υπάλληλος σε οργανική θέση που δεν είναι νομοθετημένη. Εξαιρέσεις μπορεί να προβλέπονται από ειδικό νόμο, για να καλυφθούν απρόβλεπτες και επείγουσες ανάγκες με προσωπικό που προσλαμβάνεται για ορισμένη χρονική περίοδο με σχέση ιδιωτικού δικαίου.

#### Άρθρο 104

1. Κανένας από τους υπαλλήλους που αναφέρονται στο προηγούμενο άρθρο δεν μπορεί να διοριστεί σε άλλη θέση δημόσιας υπηρεσίας ή οργανισμού τοπικής αυτοδιοίκησης ή άλλου νομικού προσώπου δημοσίου δικαίου ή δημόσιας επιχείρησης ή οργανισμού κοινής ωφέλειας. Κατ' εξαίρεση μπορεί να επιτραπεί με ειδικό νόμο ο διορισμός και σε δεύτερη θέση, εφόσον τηρούνται οι διατάξεις της επόμενης παραγράφου.
2. Οι κάθε είδους πρόσθετες αποδοχές ή απολαβές των υπαλλήλων του προηγούμενου άρθρου δεν μπορεί να είναι κατά μήνα ανώτερες από το σύνολο των αποδοχών της οργανικής τους θέσης.
3. Δεν απαιτείται προηγούμενη άδεια για να εισαχθούν σε δίκη δημόσιοι υπάλληλοι, καθώς και υπάλληλοι οργανισμών τοπικής αυτοδιοίκησης ή άλλων νομικών προσώπων δημοσίου δικαίου.

<sup>59</sup> Βλ. για το ζήτημα αυτό, ΑΝΔΡΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟΥ Γ.Ι. , Ενημερωτικό σημείωμα Σ.τ.Ε 999/2005, ολομ. Νομοκανονικά 2 (2005), σελ. 118.

μπορούν να δικαιολογηθούν για κάποιον από τους λόγους που αναφέρονται στις παραγράφους 2 και 4 του άρθρου 13 του Συντάγματος. Η ιδιότητα κάποιου ατόμου ως οπαδού ορισμένης γνωστής κατά το Σύνταγμα θρησκείας ή ως θρησκευτικού λειτουργού της αντίστοιχης Εκκλησίας ή θρησκευτικής κοινότητας, δεν δύναται να αποτελέσει προϋπόθεση ή κώλυμα διορισμού σε οποιαδήποτε δημόσια θέση ή επίσης κώλυμα διατηρήσεως της θέσης στην οποία έχει νόμιμα διοριστεί. Επίσης και η ίδια η διάταξη, με την οποία περικόπτονται οι αποδοχές των εφημερίων – υπαλλήλων ή συνταξιούχων που αντιστοιχούν στην εφημεριακή τους θέση έρχεται σε αντίθεση και αυτή με την αρχή της ισότητας<sup>60</sup> και έχει κριθεί ως αντισυνταγματική.<sup>61</sup>

Κατ' εφαρμογή του άρθρου 90 παρ. 3 ν. 2362/1995, οι απαιτήσεις των εφημερίων για τις αποδοχές τους θα έπρεπε να παραγράφονται στην διετία, όπως ισχύει για όλους τους δημόσιους υπαλλήλους, αλλά υπάγονται στην γενική πενταετή παραγραφή. Το Σ.τ.Ε όμως πρόσφατα νομολόγησε ότι οι αξιώσεις των εφημερίων – εκπαιδευτικών κατά του δημοσίου για την καταβολή των οφειλόμενων αποδοχών από την εφημεριακή τους θέση ανεξάρτητα αν έχουν την ιδιότητα του δημοσίου υπαλλήλου, υπόκεινται στην βραχεία διετή παραγραφή διότι μισθοδοτούνται από το ελληνικό δημόσιο.<sup>62</sup>

---

<sup>60</sup> Άρθρο 4 Σ.

<sup>61</sup> ΣτΕ 1513/2007, Νομοκανονικά 2 (2007), σ. 128. Όλ. ΣτΕ 999/2005, Νο Β 54 (2006), σ. 478, ΣτΕ 3710/2003, Νομοκανονικά 2 (2004), σ. 119. ΤρΔΠρΘ 974/1998, ΔιΔικ 10 (1998), σ. 424. βλ. λεπτομερώς ΤΡΟΜΠΟΥΚΗ Χ.Β., 'Η περιφερειακή οργάνωση κ.λπ., ό.π., σ. 242-243. πρβλ. ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ - «Νομιμότης Έγκυκλιού Υπουργείου Οικονομικών οικ. Δ. Θ., 2/78400/0022/14.11.2011 - καθεστώς μισθοδοσίας εφημερίων ιεροκηρύκων κατεχόντων θέσιν εις τὸ Δημόσιον» (γνμδ 111/2011).

<sup>62</sup> Βλ. ΣτΕ 3385/2012, ΝΟΜΟΣ. 4018/2012, Νομοκανονικά 2 (2013), σ. 113 ἔπ., με ἀντίθετο σχόλιο ΤΡΟΜΠΟΥΚΗ Β. 906, 908/2013, ΝΟΜΟΣ. 2308/2013, ΝΟΜΟΣ. 2289-90/2013, ΝΟΜΟΣ. Βλ. ΑΝΔΡΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟΣ Κανονισμός, σελ. 311-312.

#### 4. Εφημέριοι ενοριακών Ιερών Ναών

Οι εφημέριοι των ενοριακών ναών μεριμνούν για την λατρευτική και την πνευματική ζωή των ενοριτών και για όλα τα ζητήματα τα οποία αφορούν στην πνευματική, την προνοιακή και την υλική ζωή της ενορίας. Τα του βαθμολογίου, της μισθοδοσίας και της συνταξιοδότησεως των εφημερίων διέπονται από τις εκάστοτε ισχύουσες διατάξεις.<sup>63</sup>

Στον παρόντα κανονισμό αναφέρεται ότι η αναγνώριση και η λήψη σύνταξης από τους εφημερίους δεν αναιρεί την κανονική τους υπαγωγή ως κληρικών στην Ιερά Μητρόπολη, από την οποία συνταξιοδοτήθηκαν.

Μισθολογικά οι εφημέριοι ανάλογα των προσόντων τους, κατατάσσονται σε τέσσερις μισθολογικές κατηγορίες,<sup>64</sup> ενώ με την επέκταση στους ίδιους των διατάξεων του Ν. 3205/2003,<sup>65</sup> λαμβάνουν αποδοχές ανάλογες με αυτές των δημοσίων υπαλλήλων. Αργότερα οι εφημέριοι εντάχθηκαν στις διατάξεις του άρθρου 4 § 1, περ ζ'. του Ν. 4024/2011 περί ενιαίου μισθολογίου και βαθμολογίου.<sup>66</sup> Με τον νόμο 4024/2011 ικανοποιήθηκε ένα πάγιο αίτημα των κληρικών, ώστε να μην χρειάζεται μετά την ισχύ του εκάστοτε νόμου για το μισθολόγιο των

---

<sup>63</sup>Άρθρο 38 παρ. 1 ν. 590/1977 και τον κανονισμό 305/2018.

<sup>64</sup> Βλ. Ν.Δ 4358/1966.

<sup>65</sup> ΝΟΜΟΣ ΥΠ' ΑΡΙΘ. 3205 ΦΕΚ Α' 297/23.12.2003, Μισθολογικές ρυθμίσεις λειτουργών και υπαλλήλων του Δημοσίου, Ν.Π.Δ.Δ. και Ο.Τ.Α., μονίμων στελεχών των Ενόπλων Δυνάμεων και αντιστοίχων της Ελληνικής Αστυνομίας, του Πυροσβεστικού και Λιμενικού Σώματος και άλλες συναφείς διατάξεις.

<sup>66</sup> ΤΡΟΜΠΟΥΚΗΣ Περιφερειακή, σελ. 242.

δημοσίων υπαλλήλων η έκδοση κοινής υπουργικής απόφασης των συναρμόδιων υπουργείων (Εσωτερικών – Παιδείας – Οικονομικών).<sup>67</sup>

Η μισθολογική αυτή εξίσωση όμως δεν καθιστά τους εφημερίους «κοινωνούς» όλων των μισθολογικών προνομίων και επιδομάτων που απολαμβάνουν οι υπόλοιποι δημόσιοι υπάλληλοι. Έτσι έχει κριθεί ότι η μη εφαρμογή της υπερωριακής απασχόλησης, άρθρο 18 ν. 2470/1997, αλλά και η μη εφαρμογή του άρθρου 13 του ίδιου νόμου για το λεγόμενο κίνητρο αποδόσεως στους εφημερίους δεν προσβάλλει την συνταγματική αρχή της ισότητας δεδομένων των προεχόντων θρησκευτικών και λειτουργικών καθηκόντων των εφημερίων.

Μετά την ένταξη και των κληρικών εντός του ενιαίου μισθολογίου χάθηκε η νομοθετική ευχέρεια προσαρμογής των μισθολογικών αποδοχών στις ανάγκες και στα δεδομένα της ιερατικής διακονίας. Έτσι από την 01.11.2011 καταργήθηκαν σιωπηρώς οι ειδικές διατάξεις που προέβλεπαν για τους κληρικούς το επίδομα αποκλειστικού ειδικού λειτουργήματος.<sup>68</sup> Το επίδομα αυτό κατά την υπ.αριθμ. 42444/5428/23-7-2014 γνωμοδότηση του ταμείου προνοίας δημοσίων υπαλλήλων ταυτιζόταν με το κίνητρο αποδόσεως των δημοσίων υπαλλήλων.

Όπως ήδη προαναφέραμε, με την ένταξη των εφημερίων στο ενιαίο μισθολόγιο γεννήθηκε το ερώτημα αν μπορούν και οι κληρικοί να λαμβάνουν προσαυξημένες αποδοχές κατά τις προβλεπόμενες υπερωρίες. Πάγια νομοθετική επιλογή κατά την περίοδο της ρύθμισης της μισθοδοσίας με υπουργικές αποφάσεις ήταν η μη επέκταση των ρυθμίσεων για τις υπερωρίες στους κληρικούς.<sup>69</sup>

---

<sup>67</sup> Βλ. ΑΝΔΡΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟΣ Κανονισμός, σελ.312.

<sup>68</sup> Βλ. «Εφημέριος», τεύχ. 8, 2011 σελ. 34, «για το ύψος του επιδόματος την τελευταία περίοδο πριν από την κατάργησή του...».

<sup>69</sup> Βλ. σχετικά σε ΚΥΑ 247/1985 «Επέκταση διατάξεων του Ν. 1505/1984 σε διαβαθμισμένους Κληρικούς» δυνάμει του άρθ. 26 του Ν. 1505/1984, η ΚΥΑ 205/1997 «Επέκταση διατάξεων του Ν.

Προς την ίδια κατεύθυνση κινήθηκε και η ολομέλεια του Σ.τ.Ε 793/2011<sup>70</sup> απορρίπτοντας σχετική αναίρεση κληρικού τοποθετημένου μάλιστα σε Δημοτικό Κοιμητήριο έχοντας ως αιτιολογία ότι οι τακτικοί εν ενεργεία εφημέριοι αποτελούν μια εντελώς διακριτή κατηγορία δημοσίων λειτουργών, τα καθήκοντα των οποίων είναι προεχόντως θρησκευτικά και λατρευτικά κατ' απαίτηση του άρθ. 37 παρ. 1 του Ν. 590/1977 και οι οποίοι δεν τελούν από την εξεταζόμενη άποψη, υπό ταυτότητα συνθηκών με τους δημοσίους πολιτικούς υπαλλήλους αλλά ούτε και με τους εφημερίους που έχουν παράλληλα και υπαλληλική ιδιότητα (εκπαιδευτικοί κ.λπ.) και ασκούν δημοσιοϋπαλληλικά καθήκοντα. Με την ίδια αιτιολογία συνεπώς πρέπει να προβούμε και σε συσταλτική ερμηνεία των σχετικών διατάξεων του ενιαίου μισθολογίου.

## **5. Οργανικές θέσεις εφημερίων – Διορισμός**

### **I. Γενικά**

Οι κενές οργανικές εφημεριακές θέσεις πληρούνται με εγγάμους και με αγάμους Πρεσβυτέρους, κατά τα ειδικότερα οριζόμενα στον παρόντα Κανονισμό.<sup>71</sup> Η ανάκληση του διορισμού των αγάμων κληρικών από θέση Εφημερίου ή Διακόνου και σε περίπτωση που έχουν και την μοναχική ιδιότητα (ιερομόναχοι ή ιεροδιάκονοι), η έκδοση εντολής επιστροφής τους στην Ιερά Μονή της μετανοίας τους, απόκείνται στην διακριτική ευχέρεια και πνευματική κρίση του οικείου Μητροπολίτου.

---

2470/1997 σε διαβαθμισμένους Κληρικούς» δυνάμει του άρθ. 24 του Ν. 2470/1997 και η ΚΥΑ 2/73045/00220/02.01.2004 «Επέκταση διατάξεων του Ν.3205/2003 σε διαβαθμισμένους Κληρικούς» δυνάμει του άρθ. 21 του Ν. 3205/2003 και τις υποσημ. 107-110 για τα σχετικά ΦΕΚ. 107.

<sup>70</sup> Δημοσιευμένο στη Νόμος.

<sup>71</sup> Άρθρο 2 καν. 305/2018, παρ. 3.

Στον παρόντα κανονισμό έναντι του προηγούμενου κανονισμού 230/2012 δεν γίνεται αναφορά περί της διακρίσεως ανάμεσα σε τακτικούς και έκτακτους εφημερίους.<sup>72</sup> Η διαφορά τους έγκειτο στο γεγονός ότι οι μεν τακτικοί απαρτίζονταν από έγγαμους πρεσβυτέρους οι δε έκτακτοι ή προσωρινοί και από αγάμους. Συνεπώς ο κανονισμός 305/2018 κάνει ρητή αναφορά περι οργανικών θέσεων εφημερίων οι οποίες πληρούνται από έγγαμους και άγαμους κληρικούς με την διακριτική ευχέρεια του εκάστοτε Μητροπολίτου να μπορεί να ανακαλέσει σε οποιαδήποτε χρονική στιγμή τον διορισμό άγαμου εφημερίου ή διακόνου και να διατάξει την επιστροφή του στην μονή της μετανοίας του,<sup>73</sup> όπως ήδη προαναφέρθηκε.

Επίσης στον παρόντα κανονισμό<sup>74</sup> προβλέπεται η δυνατότητα των μητροπολιτών να τοποθετούν σε κενή εφημεριακή θέση και μέχρι πληρώσεώς της «τοποτηρητή εφημερίου» ή, εάν στην Ενορία δεν υφίσταται Εφημέριος με τα νόμιμα προσόντα, ώστε να ασκήσει την προεδρία Εκκλησιαστικού Συμβουλίου (π.χ. είναι αλλοδαπός) ή ο υπάρχων Εφημέριος κωλύεται, έχει παραιτηθεί ή παυθεί από την προεδρία, ο διορισμός «προεδρεύοντος Εφημερίου» με καθήκοντα προεδρίας του Εκκλησιαστικού Συμβουλίου, ο οποίος σε αμφότερες τις ανωτέρω περιπτώσεις υπηρετεί παράλληλα σε άλλη Ενορία με πλήρη εφημεριακά καθήκοντα.

Χειροτονίες Εφημερίων άνευ αναφοράς σε συγκεκριμένη Ενορία, απαγορεύονται απολύτως κατά τους όρους των Ιερών Κανόνων ως

---

<sup>72</sup> Άρθρο 2 καν. 230/2012.

<sup>73</sup> Μονή μετανοίας για τον κάθε μοναχό θεωρείται η μονή κατά την οποία δόθηκαν οι μοναχικές επαγγελίες κατά την τέλεση της μοναχικής κουράς.

<sup>74</sup> Άρθρο 2 παρ. 4 καν. 305/2018.

απολελυμένες.<sup>75</sup> Διορισμός εφημερίου που δεν πληροί τις ανωτέρω προϋποθέσεις είναι άκυρος. Απαγορεύεται η χειροτονία μοναχού για τις λειτουργικές ανάγκες Ιεράς Μονής ή Ησυχαστηρίου, εάν δεν είναι εγγεγραμμένος στο μοναχολόγιό<sup>76</sup> τους.

Τέλος εάν ο προς χειροτονία υποψήφιος προέρχεται από άλλη Ιερά Μητρόπολη, τότε ο Μητροπολίτης που πρόκειται να τον χειροτονήσει οφείλει να ζητήσει γραπτώς πληροφορίες αναγκαίες και συναφείς προς την καταλληλότητα του υποψηφίου για τα καθήκοντα του κληρικού από τον Μητροπολίτη της περιφέρειας από την οποία ο υποψήφιος προέρχεται.

---

<sup>75</sup> Σύμφωνα με τους κανόνες της Ορθόδοξης Εκκλησίας, κανένας κληρικός δεν επιτρέπεται να χειροτονείται απολελυμένος, αλλά πάντα σε αναφορά και αναπόσπαστο πνευματικό δεσμό με τον τόπο διακονίας του.. Η αρχή αυτή ισχύει τόσο για τους επισκόπους, όσο και για τους πρεσβυτέρους. Την απαγόρευση αυτήν τη διακρίνουμε στις Πράξεις των Αποστόλων και στις Επιστολές του Παύλου προς Τίτον και Πέτρον. Ρητή απαγόρευση των απολελυμένων χειροτονιών καταγράφεται στον 6ο κανόνα της Δ΄ Οικουμενικής Συνόδου, ο οποίος ορίζει: «Μηδένα απολελυμένως χειροτονείσθαι, μήτε πρεσβύτερον, μήτε διάκονον».

Ι. ΦΟΥΝΤΟΥΛΗ, «Ιστορική εξέλιξις καὶ τάξις τῶν Χειροτονιῶν», Τὸ μυστήριον τῆς Ἱερωσύνης, Πρακτικά Ζ΄ Πανελληνίου Λειτουργικοῦ Συμποσίου Στελεχῶν Ἱερῶν Μητροπόλεων, Ἀθῆναι 2006, σ. 193-194.

Πρβλ. Θ.Ξ. ΠΙΑΓΚΟΥ, «Κανονικὴ Παράδοση καὶ Λατρεία», Ἐκκλησία 88, τχ. 7 (2011) 440.

ΠΑΝ. Η. ΠΟΥΛΙΤΣΑ, Σχέσις Πολιτείας καὶ Ἐκκλησίας ἰδίᾳ ἐπὶ ἐκλογῆς Ἐπισκόπων, Εἰσηγητικὴ ἔκθεσις πρὸς τὸ Συμβούλιον τῆς Ἐπικρατείας, τευχ. Α΄, Ἐν Ἀθῆναις 1946, σ. 370.

Βλ. καὶ Αρχιμ. ΜΕΛΕΤΙΟΥ ΣΑΚΕΛΛΑΡΟΠΟΥΛΟΥ, Ἐκκλησιαστικὸν Δίκαιον τῆς Ἀνατολικῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας μετὰ τοῦ Ἰσχύοντος νῦν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Πατριαρχείου καὶ ἐν Ἑλλάδι, ὁπ.π., σσ. 120-125.

Πράξ. 14, 23: «χειροτονήσαντες δὲ αὐτοῖς πρεσβυτέρους κατ' ἐκκλησίαν».

Τίτ. 1, 1: «Τούτου χάριν κατέλιπόν σε ἐν Κρήτῃ, ἵνα τὰ λείποντα ἐπιδιορθώσῃ, καὶ καταστήσῃς κατὰ πόλιν πρεσβυτέρους, ὡς ἐγὼ σοι διεταξάμην». Α΄ Πέτρου 5, 2: «ποιμάνετε τὸ ἐν ὑμῖν ποίμνιον τοῦ Θεοῦ».

<sup>76</sup> Εἶναι ἀρχεῖο καταγραφῆς τῶν ἀδελφῶν τῆς μονῆς ἀπὸ τὴν στιγμὴ τῆς χειροθετήσεώς τους.

## II. Αριθμός εφημεριακών οργανικών θέσεων

Καταρχάς όλοι οι κανονισμοί ορίζουν ότι οι υφιστάμενες και λειτουργούσες ενορίες διατηρούνται.<sup>77</sup> Σε κάθε ενορία υφίσταται μία τουλάχιστον οργανική θέση Εφημερίου.

Τα τελευταία χρόνια είναι γνωστή η τριβή της εκκλησίας και της πολιτείας για το θέμα του αριθμού των οργανικών θέσεων των εφημερίων και διακόνων ύστερα και από τα προγράμματα δημοσιονομικής πολιτικής που εφαρμόστηκαν στην χώρα μας μετά την έναρξη της οικονομικής κρίσης. Με το άρθρο 11 του ν. 3833/2010 με ισχύ από 1/1/2011 μέχρι 31 Δεκεμβρίου του 2013, τέθηκε ο περιορισμός των προσλήψεων σύμφωνα με την αρχή «μία πρόσληψη για κάθε πέντε αποχωρήσεις», ενώ επεκτάθηκε με το άρθρο 37 § 2 ν. 3986/2011 μέχρι την 31η Δεκεμβρίου του 2015. Ειδικά για το 2011 η αναλογία προσλήψεων και αποχωρήσεων ήταν ένας προς δέκα.

Ο συνολικός αριθμός των εφημερίων που είχε προβλεφθεί αρχικά ήταν 8000 εφημέριοι, οι θέσεις των οποίων κατανέμονταν με βάση πληθυσμιακά κριτήρια, σύμφωνα με τον καν. 2/1969.<sup>78</sup>

---

<sup>77</sup> Άρθρο 3 παρ. 1 καν. 305/2018.

<sup>78</sup> Άρθρο 3 παρ. 2 καν. 305/2018, «Σε πόλεις με πληθυσμό άνω των 200.000 κατοίκων, σε κάθε ενορία υφίσταται μία οργανική θέση Εφημερίου ανά δύο χιλιάδες οικογένειες και δεν υπερβαίνουν τους πέντε τακτικούς Εφημερίους ανά ενορία. Σε πόλεις με πληθυσμό άνω των 100.000 κατοίκων, σε κάθε ενορία υφίσταται μία οργανική θέση Εφημερίου ανά χίλιες οικογένειες. Σε πόλεις με πληθυσμό έως 100.000 κατοίκους, σε κάθε ενορία υφίσταται μία οργανική θέση Εφημερίου ανά πεντακόσιες οικογένειες. Σε πόλεις με πληθυσμό έως 100.000 κατοίκους και σε νησιά, όπου το ένα τρίτο τουλάχιστον του πληθυσμού είναι αλλοδαποί ή αλλόθρησκοι ή ετερόδοξοι, με απόφαση της Δ.Ι.Σ., μετά από σχετική γνωμοδότηση της Συνοδικής Επιτροπής επί των Δογματικών και Νομοκανονικών Ζητημάτων, σε ενορία άνω των τετρακοσίων οικογενειών μπορεί να διορισθεί και δεύτερος Εφημέριος. Σε Ο.Τ.Α. που αποτελούν κοινώς γνωστά κέντρα παραθερισμού και έχουν τουλάχιστον τετρακόσιες μόνιμες οικογένειες, με απόφαση της Δ.Ι.Σ., μετά από σχετική γνωμοδότηση της Συνοδικής Επιτροπής επί των Δογματικών και Νομοκανονικών Ζητημάτων, μπορεί να διορισθεί και δεύτερος Εφημέριος. Για την

Στον παρόντα κανονισμό γίνεται αναφορά για την πρόβλεψη τουλάχιστον μίας οργανικής θέσης εφημερίου για κάθε Ιερό Προσκυνηματικό ναό. Αυτή η θέση θα καλύπτεται με προκήρυξη ή απόσπαση ή μετάθεση εφημερίου κατά την διακριτική ευχέρεια του εκάστοτε Μητροπολίτου. Ο δε κανονισμός λειτουργίας του προσκυνήματος δύναται να προβλέπει ή να συνιστά περισσότερες από μία οργανικές θέσεις εφημερίων<sup>79</sup>. Στον προϋπάρχοντα κανονισμό δεν υπήρχε η ανωτέρω πρόβλεψη.

### **III. Δικαιολογητικά για την κάλυψη εφημεριακής θέσεως**

Ο υποψήφιος Εφημέριος οφείλει να υποβάλει στον οικείο Μητροπολίτη, μέσα στην ρητώς αναφερόμενη στην προκήρυξη της εφημεριακής θέσεως προθεσμία, έγγραφη αίτησή του συνοδευόμενη από:<sup>80</sup> α) Απολυτήριο Στρατού ή πιστοποιητικό νόμιμης απαλλαγής από κάθε στρατιωτική υποχρέωση<sup>81</sup> εμφανίζουν και τους λόγους της νόμιμης απαλλαγής. β) Επικυρωμένο Τίτλο των σπουδών του. γ) Πιστοποιητικό του οικείου Δήμου ή από το Ολοκληρωμένο Πληροφοριακό Σύστημα Εθνικού Δημοτολογίου (Ο.Π.Σ.Ε.Δ.) περί της ιθαγένειας και του έτους

---

εφαρμογή των παραγράφων 2-5 του παρόντος άρθρου ο αριθμός των οικογενειών ορίζεται, αφού διαιρεθεί διά του 4 ο αριθμός των Ορθοδόξων Χριστιανών της συγκεκριμένης κάθε φορά ενορίας. Μία οργανική θέση εφημερίου υφίσταται και σε κάθε Ιερό Προσκυνηματικό Ναό, η οποία καλύπτεται με προκήρυξη ή απόσπαση ή μετάθεση εφημερίου κατά την διακριτική ευχέρεια του επιχωρίου Μητροπολίτου, ο δε Κανονισμός λειτουργίας εκάστου Ιερού Προσκυνήματος δύναται να προβλέπει ή να συνιστά περισσότερες οργανικές θέσεις εφημερίων».

<sup>79</sup> Άρθρο 3 παρ. 8 καν. 305/2018.

<sup>80</sup> Άρθρο 5, καν. 350/2018.

<sup>81</sup> Για το ζήτημα της στράτευσης των θρησκευτικών λειτουργών βλ. αναλυτικά ΒΑΣΙΛΑΚΗ ΜΑΤΘΑΙΟΥ, «Η Στράτευση των Θρησκευτικών Λειτουργών στις Ελληνικές Ένοπλες Δυνάμεις», Α.Π.Θ, Θεσσαλονίκη 2018, σελ. 23-32. Βλ. προχείρως ΑΝΔΡΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟΥ Γ.Ι. , Παρατηρήσεις στην ΣτΕ 804/2011, ΘΠΔΔ 3 (2012), σελ.213-220.

της γεννήσεώς του. δ) Βεβαίωση της αρμόδιας Εκκλησιαστικής Αρχής ότι τόσο ο υποψήφιος όσο και η σύζυγός του έχουν τελέσει πρώτο γάμο.<sup>82</sup> ε) Κανονική συμμαρτυρία Πνευματικού<sup>83</sup> κατά τον παραδεδομένο τύπο.<sup>84</sup> στ) Πιστοποιητικό οικογενειακής κατάστασης. ζ) Έγγραφο και ενυπόγραφο δήλωση - συγκατάθεση της συζύγου του. η) Πιστοποιητικό της αρμόδιας Πρωτοβάθμιας Υγειονομικής Επιτροπής (165 του ν. 3528/2007, όπως ισχύει), για την υγεία και αρτιμέλεια του υποψηφίου Εφημερίου. θ) Υπεύθυνη δήλωση με βεβαιωμένο το γνήσιο της υπογραφής του υποψηφίου Εφημερίου ότι ούτε διώκεται για αξιόποινη πράξη ούτε εκκρεμεί εναντίον του κατηγορία για οποιαδήποτε αξιόποινη πράξη. ι) Λευκό ποινικό μητρώο (ως προς αδικήματα κωλυτικά της Ιερωσύνης). Η οικεία Ιερά Μητρόπολη ζητεί με δικές της ενέργειες απόσπασμα Ποινικού Μητρώου από την αρμόδια υπηρεσία.

---

<sup>82</sup> Αναφέρεται σε πρώτο εκκλησιαστικό γάμο. Αν έχει τελέσει πολιτικό γάμο και στη συνέχεια νέο (διαφορετικό) εκκλησιαστικό γάμο, τότε πρώτος γάμος θεωρείται ο εκκλησιαστικός. Δεν αποτελεί πάντως κώλυμα για την κατάληψη εφημεριακής θέσεως ο τελεσθείς και μη υφιστάμενος γάμος του υποψηφίου κληρικού (ΣτΕ 256/1934 σε: ΤΡΟΜΠΟΥΚΗΣ Περιφερειακή, σελ. 246).

<sup>83</sup> Κανονική συμμαρτυρία, έγγραφο διαβεβαίωση του πνευματικού πατρός του χειροτονούμενου προς τον μητροπολίτη με την οποία διαβεβαιώνει ότι έστησε τον υποψήφιο ενώπιον της εικόνας του Χριστού, τον εξομολόγησε μη διαπιστώνοντας κάποιο κανονικό κώλυμα που θα εμπόδιζε την χειροτονία του. Αυτό διαβάζεται εκφώνως από τον ίδιο τον πνευματικό κατά την διάρκεια της χειροτονίας.

<sup>84</sup> Οί τά πάντα καλῶς διαταζάμενοι θεοκήρυκες Ἀπόστολοι καί ὁ μετ' αὐτούς τῶν θεοφόρων Πατέρων σύλλογος, κανονικῶς ὄρισαν, μηδένα τοῦ θείου βαθμοῦ τῆς Ἱερωσύνης καταξιοῦσθαι δίχα πολλῆς ἐρεύνης καί ἀκριβοῦς ἐξετάσεως, ἵνα μή ὑπό ἀναξίων τά θειότατα τελεσιουργῶνται, προσελθόν, τοίνυν ἐμοί καί ὁ κατά πνεῦμα μοι, υἱός..., ἐκ χώρας..., ἐξήτησε λαβεῖν τό μέγα τῆς ἱερωσύνης ἀξίωμα ὄν καί στήσας ἐνώπιον τῆς Ἱεράς Εἰκόνης τοῦ Κυρίου καί Θεοῦ καί Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καί τά βάθη τῆς καρδίας αὐτοῦ ἐρευνήσας, οὐ μήν ἀλλά καί παρ' ἄλλων ἀξιοπίστων ἀνδρῶν πληροφορηθεῖς, τῶν εἰδόντων τήν αὐτοῦ πολιτείαν, καί μηδέν εὐρών ἐν αὐτῷ κατά νόμους κωλῦον, μαρτύρομαι αὐτόν ἄξιον τῆς Ἱερωσύνης ὄντα καί τέλειον τῇ ἡλικίᾳ, καθὼς οἱ ἱεροὶ κανόνες διακελεύουσιν. Ὅθεν ἐδόθη αὐτῷ τό παρόν εἰς ἔνδειξιν, κεκυρωμένον ἰδία ἐμῇ ὑπογραφῇ, καί μαρτυρίαίς, ὡς προείρηκα ἀξιοπίστων μαρτύρων. (Τύπος κανονικῆς συμμαρτυρίας τήν ὁποία διαβάζει ὁ Πνευματικός τοῦ χειροτονούμενου, κατά τήν διάρκεια τῆς ακολουθίας τῆς χειροτονίας, «Εὐχολόγιο το Μέγα», ἐκδόσεις Παπαδημητρίου, Αθήνα, 2021, σελ 636).

#### IV. Διαδικασία προκήρυξης εφημεριακής θέσεως

Η διαδικασία πλήρωσης εφημεριακής θέσεως καθώς και τα απαιτούμενα δικαιολογητικά για την κατάληψή της περιγράφονται στα άρθρα 4 και 5 του παρόντος κανονισμού, ενώ εξ αρχής εξαιρούνται από την διαδικασία οι εφημεριακές θέσεις στους μητροπολιτικούς ναούς, στις οποίες διορίζονται οι εφημέριοι από τους οικείους μητροπολίτες χωρίς προηγούμενη προκήρυξη.<sup>85</sup>

Κατόπιν χρείας της εφημεριακής θέσεως, ο οικείος Μητροπολίτης αποφασίζει την κάλυψή της με προκήρυξη η οποία αναγιγνώσκεται στον ενοριακό ναό όπου υφίσταται η θέση καθώς επίσης δημοσιεύεται με δελτίο στο περιοδικό «Εκκλησία» ή και διά του τοπικού τύπου με δαπάνη της ενορίας ή διά της επίσημης ηλεκτρονικής ιστοσελίδας της Ιεράς Μητροπόλεως, καλώντας όλους τους βουλομένους και έχοντας τα απαιτούμενα κανονικά και νόμιμα προσόντα,<sup>86</sup> να

---

<sup>85</sup> Άρθρο 4, παρ. 1, καν. 305/2018.

<sup>86</sup> Όσον αφορά στις προϋποθέσεις προσόντα που πρέπει να συγκεντρώνει ο χειροτονούμενος, προκειμένου η χειροτονία του να είναι έγκυρη και κατά το κανονικό δίκαιο και κατά το πολιτειακό, ισχύουν τα εξής: α) πρέπει να είναι χριστιανός ορθόδοξος, ήτοι να έχει υποβληθεί στο ιερό μυστήριο του βαπτίσματος και του χρίσματος, β) πρέπει να είναι ανήρ, γ) πρέπει να έχει την κανονική και νόμιμη ηλικία, ήτοι για τον διάκονο το 25ο έτος (καν. 14 Πενθέκτης), για τον πρεσβύτερο το 30ό έτος (καν. 14 Πενθέκτης και 11 Νεοκαισαρείας) και για τον επίσκοπο το 34ο έτος (άρθρο 18 παρ. 1 Καταστατικού Χάρτη), παρόλα αυτά τα όρια για τους Διακόνους και τους Πρεσβυτέρους, δεν εφαρμόζονται πάντα αλλά κατ' εφαρμογή της εκκλησιαστικής «οικονομίας», ο εκάστοτε επίσκοπος χειροτονεί κατά παρέκκλιση των ορίων αυτών σύμφωνα με την δική του κρίση. δ) Πρέπει να έχει ορθώς και υγιώς περί την πίστη, ε) πρέπει να έχει ικανή θεολογική μόρφωση και σε κάθε περίπτωση τα εκ της εκάστοτε ισχύουσας πολιτειακής νομοθεσίας μορφωτικά προσόντα, τα οποία βεβαίως διαφέρουν αναλόγως του ιερατικού βαθμού, στ) πρέπει να μην πάσχει από ψυχική νόσο ή σωματική αναπηρία τέτοια που να εμποδίζει την επιτέλεση των ιερατικών του καθηκόντων (καν. 78 Αποστόλων), ζ) πρέπει να μην έχει συνάψει γάμο που αποδοκιμάζεται από τους ιερούς κανόνες ή εξώγαμες γενετήσιες σχέσεις οποιασδήποτε μορφής [ειδικά για την χειροτονία κάποιου ως Επισκόπου

υποβάλουν τα δικαιολογητικά τους στοιχεία σε προθεσμία ενός μήνα από την δημοσίευση της προκηρύξεως, προκειμένου να καταλάβουν την κενή οργανική θέση εφημερίου.

Σε περίπτωση που μέσα στην συγκεκριμένη προθεσμία δεν επιτευχθεί η κάλυψη της θέσης, εξακολουθεί να ισχύει η δημοσιευθείσα προκήρυξη για δύο ακόμη μήνες.

Διαπιστώνεται τόσο στον προηγούμενο κανονισμό,<sup>87</sup> όσο και στον παρόντα η ενεργή ενημέρωση και συμμετοχή του πληρώματος της ενορίας για την προκήρυξη της θέσης σε πρώιμο στάδιο αλλά και μετά την ανακοίνωση του μητροπολίτη<sup>88</sup> που αναρτάται με τα ονόματα των υποψηφίων εφημερίων, δίνοντας έτσι την δυνατότητα στο εκκλησιαστικό συμβούλιο, αλλά και στον κάθε ενορίτη να εκφράσει γραπτώς και με

---

απαιτείται αγαμία ή χηρεία (άρθρο 18 παρ. 1 εδ. β' Καταστατικού Χάρτη), ενώ για την χειροτονία του ως πρεσβύτερου ή διακόνου δεν ισχύει αυτή η προϋπόθεση, καθόσον μπορεί αυτός να είναι και έγγαμος, ωστόσο, σε κάθε περίπτωση, μετά την χειροτονία ο γάμος απαγορεύεται σε όλους τους κληρικούς παντάπασι, ακόμα και σε περίπτωση χηρείας], η) πρέπει να μην έχει περιπέσει σε θανάσιμο αμάρτημα (πορνεία, φόνο, ή άλλο κωλυτικό της ιερωσύνης αμάρτημα), θ) πρέπει να διακρίνεται για σεμνότητα βίου και ανεπίληπτη διαγωγή, πλην όμως οι ιεροί κανόνες δεν ορίζουν με πληρότητα όλα τα παραπτώματα που καθιστούν την διαγωγή επιλήψιμη και έτσι ανατίθεται στην έλλογη πνευματική κρίση του χειροτονούντος ο *ad hoc* προσδιορισμός των παραπτωμάτων αυτών, με κατευθυντήρια γραμμή τις εκάστοτε κρατούσες κοινωνικές και εκκλησιαστικές αντιλήψεις. Η κατά παράβαση των ως άνω προϋποθέσεων τέλεση χειροτονίας συνεπάγεται την ακυρότητα αυτής (κατ' ακρίβειαν ακυρωσία), ακυρότητα η οποία, όμως, δεν επέρχεται αυτοδικαίως, αλλά πρέπει να κηρυχθεί από το αρμόδιο εκκλησιαστικό όργανο.

<sup>87</sup> Βλ. ΑΝΔΡΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟΣ Κανονισμός, ισελ. 316.

<sup>88</sup> Ο οικείος Μητροπολίτης, εντός δεκαπέντε ημερών μετά την παρέλευση της προθεσμίας που ορίζεται με το άρθρο 4 παρ. 3 του παρόντος Κανονισμού, αφού διενεργήσει έλεγχο των υποβληθέντων δικαιολογητικών, ανακηρύσσει τους υποψηφίους Εφημέριους με πράξη του, η οποία κοινοποιείται νομίμως προς το Εκκλησιαστικό Συμβούλιο. Η πράξη αναγιγνώσκεται στον ενοριακό Ιερό Ναό, αναρτάται στον πίνακα ανακοινώσεων αυτού, καθώς και στην ιστοσελίδα, εάν υπάρχει, της Ενορίας. Στον οικείο Μητροπολίτη επιστρέφεται αποδεικτικό από το Εκκλησιαστικό Συμβούλιο, το οποίο πιστοποιεί ότι έγιναν οι ανωτέρω ενέργειες της Ενορίας και εάν υπεβλήθησαν στην Ενορία ενστάσεις.

επιχειρήματα την ένστασή<sup>89</sup> του για κάποιον υποψήφιο. Με αυτόν τον τρόπο εκδηλώνεται και διασφαλίζεται η βούληση του συνόλου του πληρώματος της ενορίας χωρίς παράλληλα να θίγεται το κανονικό δικαίωμα του οικείου μητροπολίτη σχετικά με τον κατά την κρίση του κατάλληλο για χειροτονία.<sup>90</sup>

Κατά της αποφάσεως του οικείου Μητροπολίτου μπορεί να ασκηθεί προσφυγή ενώπιον της Διαρκούς Ιεράς Συνόδου (Δ.Ι.Σ.) εντός δεκαημέρου από της τελευταίας ημέρας της αναρτήσεως της αποφάσεως σύμφωνα με την διάταξη της προηγούμενης παραγράφου. Η προσφυγή ασκείται από οποιονδήποτε από τους συνυποψηφίους ή τους ενορίτες, με έγγραφο απευθυνόμενο προς τον οικείο Μητροπολίτη, ο οποίος υποχρεούται εντός μιας εβδομάδος να το διαβιβάσει με όλον τον σχηματισθέντα από την αρχή της διαδικασίας φάκελο στην Δ.Ι.Σ., προκειμένου να κρίνει την προσφυγή, κατόπιν σχετικής γνωμοδοτήσεως της Συνοδικής Επιτροπής επί των Δογματικών και Νομοκανονικών Ζητημάτων.

Πριν από την ολοκλήρωση της ανωτέρω διαδικασίας και την εκπνοή των συναφών προθεσμιών απαγορεύεται η χειροτονία του υποψηφίου.<sup>91</sup>

---

<sup>89</sup> Εντός δεκαπέντε ημερών μετά την πρώτη ημέρα της κατά την προηγούμενη παράγραφο αναρτήσεως, δικαιούνται τόσον οι Εκκλησιαστικοί Σύμβουλοι, όσο και οποιοσδήποτε ενορίτης να υποβάλουν στον οικείο Μητροπολίτη απ' ευθείας ή μέσω της Ενορίας εγγράφως και ενυπογράφως αιτιολογημένη ένσταση για κάποιον από τους υποψηφίους. Μετά την παρέλευση της προθεσμίας αυτής, ο οικείος Μητροπολίτης αποφαινεται επί των υποψηφίων, επιλέγει τον κατάλληλο και κοινοποιεί την απόφασή του στο οικείο Εκκλησιαστικό Συμβούλιο, το οποίο υποχρεούται να προβεί παραχρήμα στην ανάρτηση της αποφάσεως επί δεκαπέντε ημέρες στον πίνακα ανακοινώσεων του ενοριακού Ιερού Ναού, καθώς, εάν υπάρχει, και στην ιστοσελίδα της Ενορίας.

<sup>90</sup> ΑΝΔΡΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟΣ Κανονισμός, σελ. 316.

<sup>91</sup> Άρθρο 7, παρ. 4, καν. 305/2018.

Εάν ο επιλεγείς ως Εφημέριος από τον οικείο Μητροπολίτη δεν προσέλθει αδικαιολογήτως κατά την ορισθείσα ημέρα για να χειροτονηθεί, θεωρείται ότι δεν αποδέχεται την εκλογή. Αν δεν παράσχει ικανοποιητικές εξηγήσεις, είναι απαράδεκτη η υποψηφιότητά του και για οποιαδήποτε άλλη προκήρυξη εφημεριακής θέσεως.<sup>92</sup>

Ο μετά την ολοκλήρωση της κατά τα ανωτέρω διαδικασίας χειροτονούμενος διορίζεται υπό του οικείου Μητροπολίτου στην προκηρυχθείσα οργανική θέση.<sup>93</sup>

## **6. Τα μορφωτικά προσόντα των εφημερίων**

Τα μορφωτικά προσόντα<sup>94</sup> των εφημερίων καθορίζουν αναλόγως τον διορισμό τους σε ενορίες, ως εξής: α) Σε πόλεις με πληθυσμό άνω των 40.000 κατοίκων, οι κάτοχοι πτυχίου ημεδαπής Πανεπιστημιακής Σχολής ή νομίμως αναγνωρισμένου πτυχίου αλλοδαπής Πανεπιστημιακής Σχολής και οι πτυχιούχοι των Ανωτάτων Εκκλησιαστικών Ακαδημιών. β) Σε πόλεις με πληθυσμό έως 40.000 κατοίκους, όσοι έχουν εξετασθεί επιτυχώς στα μισά τουλάχιστον υποχρεωτικά μαθήματα, τα οποία απαιτούνται για την λήψη πτυχίου ημεδαπής ή ομοταγούς αλλοδαπής Πανεπιστημιακής Σχολής, οι πτυχιούχοι των Ανωτάτων Εκκλησιαστικών Ακαδημιών, οι πτυχιούχοι Ανωτέρας Εκκλησιαστικής Σχολής τριετούς φοιτήσεως, οι πτυχιούχοι οποιουδήποτε Τ.Ε.Ι. και οι απόφοιτοι των Κέντρων Ιερατικής Μαθητείας (Κ.Ι.Μ.) ή μεταλυκειακής εκκλησιαστικής εκπαίδευσεως (παλαιά Δ΄

---

<sup>92</sup> Άρθρο 7, παρ. 5, καν. 305/2018.

<sup>93</sup> Άρθρο 7, παρ. 6, καν. 305/2018.

<sup>94</sup> Άρθρο 6, καν. 305/2018.

τάξη Εκκλησιαστικού Λυκείου, Εκκλησιαστικό Ι.Ε.Κ. κ.λπ.). γ) Σε κωμοπόλεις με πληθυσμό έως 5.000 κατοίκους και οι απόφοιτοι Μέσης Εκκλησιαστικής Σχολής ή γενικώς Δευτεροβάθμιας Εκπαιδεύσεως. δ) Σε χωριά με πληθυσμό έως 2.000 κατοίκους και οι απόφοιτοι Υποχρεωτικής Εκπαιδεύσεως. Διευκρινίζεται ότι η έννοια της πόλεως δεν ταυτίζεται προς εκείνη του Δήμου.

Με την επιφύλαξη των λοιπών διατάξεων του παρόντος, επιτρέπεται ο διορισμός Εφημερίων της αμέσως κατώτερης κατηγορίας σε εφημεριακές θέσεις της αμέσως ανώτερης, εφόσον μετά την δημοσίευση της σχετικής προκηρύξεως και την παρέλευση απράκτων των τασσομένων προθεσμιών, δεν εμφανισθούν υποψήφιοι της ανώτερης αυτής κατηγορίας.

## **7. Καθήκοντα και δικαιώματα των εφημερίων<sup>95</sup>**

### **I. Καθήκοντα**

Ο Εφημέριος καθίσταται στην Ενορία του και ενεργεί πάντοτε κατ' αναφορά προς τον οικείο Μητροπολίτη στην άσκηση της λειτουργικής, της πνευματικής και της γενικότερης ποιμαντικής διακονίας σε όλους τους τομείς του εφημεριακού έργου, συμφώνως προς τους Ιερούς Κανόνες και τις οδηγίες του Μητροπολίτου.

---

<sup>95</sup> Άρθρο 8-9, καν. 305/2018.

Ο Εφημέριος λειτουργεί μέσα στα όρια της ενορίας του, κατά τους Ιερούς Κανόνες, ως εξαίρετο υπόδειγμα για την πνευματική ζωή των πιστών και οφείλει να αποφεύγει ενέργεια ή παράλειψη, η οποία θα μπορούσε να προκαλέσει τον σκανδαλισμό των πιστών και διδάσκει με τον λόγο και τα έργα όλους τους πιστούς. Στο πλαίσιο αυτό:

α. Τελεί απαρεγκλίτως και κατά την καθιερωμένη εκκλησιαστική τάξη την Θεία Λειτουργία και όλα τα άλλα Ιερά Μυστήρια, τις παραδεδομένες ή άλλες τεταγμένες Ακολουθίες του εορταστικού κύκλου της Εκκλησίας και κάθε άλλη ιεροπραξία για τον αγιασμό των πιστών, ασκεί δε την πνευματική πατρότητα μόνο μετά από ανάθεση με Ενταλτήριο Γράμμα του οικείου Μητροπολίτου.

β. Μεριμνά για τις γενικότερες πνευματικές ή υλικές ανάγκες της ενορίας, για την υποστήριξη των αναξιοπαθούντων μελών της με οργανωμένες πρωτοβουλίες φιλανθρωπίας και κοινωνικής πρόνοιας και συνεργάζεται με τα άλλα ευαγή Ιδρύματα της Ιεράς Μητροπόλεως.

γ. Οργανώνει το γραφείο της ενορίας, φροντίζει για τις ποικίλες υποθέσεις της, συντάσσει και συμπληρώνει τον κατάλογο των ενοριτών, τηρεί με συνέπεια τα Βιβλία Πρωτοκόλλου, Πράξεων του Εκκλησιαστικού Συμβουλίου, Βαπτίσεων, Γάμων, Πιστοποιητικών αγαμίας και Κτηματολογίου, ενημερώνει όλους τους φακέλους του αρχείου και μεριμνά για τα ιερά κειμήλια και για τα άλλα κινητά και ακίνητα πράγματα της ενορίας.

Ο Εφημέριος οφείλει να φέρει την καθιερωμένη για τους Ορθοδόξους κληρικούς περιβολή και αμφίεση, να αποφεύγει δε κάθε αυθαίρετη μεταβολή ή την αποβολή της, να κατοικεί μονίμως μέσα στα όρια της ενορίας του και δύναται, μετά από έγκριση του οικείου Μητροπολίτου, να κατοικεί έξω από αυτά. Επιπροσθέτως, δύναται να απουσιάζει εκτός ορίων της Ιεράς Μητροπόλεως για περισσότερες της μίας ημέρες κατόπιν αδείας του οικείου Μητροπολίτου, οφείλει να ασκεί

τα εφημεριακά καθήκοντα, ως αυτά επιμερίζονται μεταξύ των Εφημερίων, εφόσον υπάρχουν πλείονες του ενός, συμφώνως προς τις οδηγίες του οικείου Μητροπολίτου, τόσο στην λειτουργική ζωή και στην διοίκηση της Ενορίας, όσο και στην εξυπηρέτηση των λειτουργικών αναγκών ενοριακών ή άλλων Ναών της Ιεράς Μητροπόλεως και τέλος να μη συμμετέχει σε ξένες προς την αποστολή της Εκκλησίας οργανώσεις, να μην αναλαμβάνει κοσμικές φροντίδες, οι οποίες θα μπορούσαν να διαταράξουν την ενότητα των ενοριτών στην κοινωνία της πίστεως και στον σύνδεσμο της αγάπης.

Οι εφημέριοι τηρούν το ωράριο παρουσίας στον Ιερό Ναό, που καθορίζεται από την προϋσταμένη τους αρχή.

Τέλεση ιεροπραξίας στο έδαφος άλλης Ιεράς Μητροπόλεως χρήζει προηγούμενης αδείας του Μητροπολίτου του εφημερίου, όσο και του Μητροπολίτου της επαρχίας υποδοχής. Το αυτό ισχύει και για θρησκευτικές δραστηριότητες ή θεολογικές ομιλίες του εφημερίου στο έδαφος άλλης Ιεράς Μητροπόλεως, ακόμη και εάν γίνονται μετά από πρόσκληση τρίτων, σε σχέση με την οικεία Μητρόπολη, νομικών ή φυσικών προσώπων ή ενώσεων προσώπων κ.ο.κ.

Τα πάσης φύσεως καθήκοντα του εφημερίου, περιλαμβανομένης και της προεδρίας του Εκκλησιαστικού Συμβουλίου, εγκύρως ανατίθενται στον κληρικό, ακόμα και εάν δεν μισθοδοτείται από οποιαδήποτε πηγή, εφόσον αυτός συγκατατίθεται στον διορισμό του (συνταξιούχος ή άμισθος κληρικός). Εδώ γίνεται κατανοητό ότι η μισθοδοσία ή μη του εφημερίου από το δημόσιο είναι ασυμβίβαστη των πάσης φύσεως καθηκόντων που μπορεί να αναλάβει ένας εφημέριος. Αυτό ισχύει περισσότερο για τους άμισθους κληρικούς οι οποίοι έχουν αυξηθεί στις μέρες μας γι' αυτό δεν υπήρχε παρόμοια πρόβλεψη στον προηγούμενο κανονισμό.

## II. Δικαιώματα

Ο Εφημέριος έχει όλα τα απορρέοντα από το λειτούργημά του και την ενοριακή του θέση δικαιώματα, τα οποία ορίζονται από τους Ιερούς Κανόνες και τον Καταστατικό Χάρτη της Εκκλησίας της Ελλάδος (ν. 590/1977) και αναφέρονται ειδικότερα:

- α. Στην ισοβιότητα του εκκλησιαστικού του λειτουργήματος.
- β. Στην μονιμότητα της ενοριακής του θέσεως, εκτός από τις ρητώς προβλεπόμενες νόμιμες ή κανονικές εξαιρέσεις.
- γ. Στην μισθοδοσία, την κοινωνική ασφάλιση και την συνταξιοδότηση για την άσκηση του λειτουργήματος.
- δ. Στην χορήγηση των νομίμων μηνιαίων αδειών, συνεκτιμωμένων των ειδικών αναγκών των εορταστικών κύκλων και των εφημεριακών κενών, των αναρρωτικών αδειών και των αδειών λόγω σπουδών, όπως προβλέπεται στο άρθρο 37 παρ. 9 του ν. 590/1977, ή μεταπτυχιακών, διδακτορικών ή μεταδιδακτορικών σπουδών, οι οποίες άδειες σπουδών δύνανται να χορηγούνται ή ανανεώνονται κατά την διακριτική ευχέρεια και πνευματική κρίση του οικείου Μητροπολίτου, καθώς και των λοιπών αδειών (γονικών, άνευ αποδοχών για σοβαρούς ιδιωτικούς λόγους κ.λπ.), οι οποίες προβλέπονται για τους πολιτικούς διοικητικούς υπαλλήλους του Δημοσίου (Ν. 3528/2007), όπως εκάστοτε ισχύουν.
- ε. Στην δωσιδικία συμφώνως προς τους Ιερούς Κανόνες και την σχετική νομοθεσία.

## 8. Υπηρεσιακές μεταβολές εφημερίων

### I. Μετάθεση εφημερίου

Μετάθεση εφημερίου<sup>96</sup> δύναται να πραγματοποιηθεί ύστερα από ίδια βούληση του ενδιαφερομένου με αίτηση που συμπληρώνει ο ίδιος και απευθύνεται στον οικείο μητροπολίτη ζητώντας την μετάθεσή του από την οργανική θέση στην οποία υπηρετεί σε άλλη κενή οργανική θέση η οποία έχει προκηρυχθεί.

Από τον κανονισμό προβλέπεται και αμοιβαία μετάθεση εφημερίων<sup>97</sup> οι οποίοι έχουν τα ίδια προσόντα μεταξύ δύο ενοριών της ίδιας Μητροπόλεως. Αρκεί η συγκατάθεση των δύο μετατιθεμένων και η σύνταξη πράξεως του οικείου Μητροπολίτου.

Ο εφημέριος μετατίθεται αναγκαστικώς στις κάτωθι περιπτώσεις:

α) Με απόφαση της Δ.Ι.Σ ύστερα από αιτιολογημένη πρόταση του οικείου Μητροπολίτου,<sup>98</sup> εφόσον η περαιτέρω παραμονή του εφημερίου αποβαίνει ασύμφορος για την πνευματική ζωή της ενορίας. Υπάρχει όμως ανώτατο όριο μετατιθεμένων εφημερίων με τον τρόπο αυτό. Ο κανονισμός αναφέρει ότι δεν μπορεί να υπερβεί τους τρεις μετατιθεμένους ανά έτος για κάθε Μητρόπολη και δέκα για την Αρχιεπισκοπή Αθηνών. Η Δ.Ι.Σ, πριν από την λήψη της αποφάσεώς της, υποχρεούται να καλέσει σε ακρόαση τον εφημέριο, στον οποίο και υποχρεούται να καθορίσει και τον ενοριακό ναό στον οποίο πλέον θα

---

<sup>96</sup> Άρθρο 12, παρ.1, καν. 305/2018.

<sup>97</sup> Άρθρο 12, παρ. 2 καν. 305/2018.

<sup>98</sup> Άρθρο 12, παρ. 1, εδ. β καν. 305/2018.

υπηρετεί, ώστε να καταστεί εκτελεστή η πράξη μεταθέσεως.<sup>99</sup> Ενώ βάσει της αρχής της αμεροληψίας, ο οικείος μητροπολίτης κωλύεται να μετάσχει στην συνεδρίαση της Δ.Ι.Σ που αφορά στην λήψη απόφασης αναγκαστικής μετάθεσης εφημερίου της δικαιοδοσίας του, εφόσον ο ίδιος με την τεκμηριωμένη κατά το άρθρο 37 παρ. β' ν. 590/1977 πρότασή του ζήτησε από την Δ.Ι.Σ την λήψη απόφασης περί αναγκαστικής μετάθεσης για λόγους που αφορούν στην συμπεριφορά του εν λόγω εφημερίου.<sup>100</sup> Την αναγκαστική μετάθεσης επίσης μπορεί να ζητήσει ο οικείος αρχιερέας για λόγους αδυναμίας εκτέλεσης των καθηκόντων του εφημερίου, για λόγους υγείας σε ένα πολυάνθρωπο ναό με αυξημένες απαιτήσεις, ή λόγω πνευματικής διάστασης μεταξύ των εφημερίων, η οποία μπορεί να προκαλέσει σκανδαλισμό του ποιμνίου.<sup>101</sup> Τέλος υποστηρίζεται νομολογιακώς <sup>102</sup> ότι δύναται να επιβληθεί το δυσμενές μέτρο της αναγκαστικής μεταθέσεως δυνάμει του άρθρου 37 παρ. β' ν. 590/1977 σε εφημέριο, για λόγους που ανάγονται σε υπαίτια συμπεριφορά από μέρους του, ακόμα και όταν αυτή η συμπεριφορά καθιστά πειθαρχικό αδίκημα χωρίς να έχει τηρηθεί ακόμη η κανονική πειθαρχική διαδικασία, αλλά σκοπός της μεταθέσεως είναι η αποκατάσταση της διασαλευθείσης τάξεως και ειρήνης στην ενορία.<sup>103</sup>

β) Μετά από τελεσίδικη απόφαση εκκλησιαστικού δικαστηρίου<sup>104</sup> δυνάμει του ν. 5383/1932 «περί των εκκλησιαστικών δικαστηρίων και

---

<sup>99</sup> ΣτΕ 644/2000, ΝΟΜΟΣ.

<sup>100</sup> ΑΝΔΡΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟΣ Κανονισμός, σελ. 322.

<sup>101</sup> ΣτΕ 644/2000, Νομοκανονικά 1 (2002), σελ. 148.

<sup>102</sup> ΑΝΔΡΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟΣ Κανονισμός, σελ. 321.

<sup>103</sup> ΣτΕ 3407/2008, Νο Β 56 (2008), σ. 2697, βλ. Νομοκανονικά 1 (2008), σελ. 119, με σχόλιο ΤΡΟΜΠΟΥΚΗ Β.Χ.

<sup>104</sup> Άρθρο 12, παρ. 1, εδ. γ, καν. 305/2018.

της προ αυτών διαδικασίας,<sup>105</sup> σύμφωνα με τον οποίο το επισκοπικό δικαστήριο δικάζει τα εκκλησιαστικά παραπτώματα των κληρικών, πρεσβυτέρων και διακόνων οπουδήποτε αυτά διαπράχθηκαν και επιβάλλει τις αναφερόμενες ποινές.<sup>106</sup> Σε περίπτωση που τα παραπτώματα είναι σοβαρά και τιμωρούνται με αυστηρότερες ποινές, τότε το επισκοπικό δικαστήριο κηρύσσει εαυτό αναρμόδιο και παραπέμπει την υπόθεση στο πρωτοβάθμιο συνοδικό δικαστήριο. Η καθόλου δικαιοδοσία της εκκλησίας δεν μπορεί να χαρακτηριστεί ούτε ως ποινική με την στενή έννοια του όρου, αλλά ούτε και πειθαρχική. Είναι ιδιόμορφη (*sui generis*) εκκλησιαστική, όπως άλλωστε και η εκκλησιαστική ποινή.<sup>107</sup> Στις μέρες μας παγίως πλέον έχει νομολογηθεί ότι οι πειθαρχικώς διωκόμενοι κληρικοί έχουν το δικαίωμα εκπροσώπησης σε όλα τα εκκλησιαστικά δικαστήρια από συνήγορο ακόμη και μη κληρικό, δικηγόρο ως έκφραση του δικαιώματός τους στην

---

<sup>105</sup> Βλ. ΚΟΝΙΔΑΡΗ Ι.Μ., «Θεμελιώδεις διατάξεις σχέσεων κράτους εκκλησίας», εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα 2016, σελ. 171 (Εννομη προστασία, δικαίωμα προηγούμενης ακρόασης). Καθένας έχει δικαίωμα στην παροχή έννομης προστασίας από τα δικαστήρια και μπορεί να αναπτύξει σ' αυτά τις απόψεις του για τα δικαιώματα ή συμφέροντά του, όπως νόμος ορίζει.

<sup>106</sup> Άρθρον 10.

Το Επισκοπικόν Δικαστήριον δύναται να επιβάλει προς τους εγγάμους πρεσβυτέρους, διακόνους και υποδιακόνους τας εξής ποινάς, εφ' όσον δι' ειδικής διατάξεως δεν ορίζεται ετέρα τις: α) Επίπληξιν. β) Στέρησιν του μισθού μέχρι τριών μηνών υπέρ του TAKE. γ) Χρηματικήν ποινήν υπέρ του TAKE μέχρι των δρχ. 500 διά τους τυχόν μη μισθοδοτούμενους. δ) Αργίαν από πάσης ιεροπραξίας μέχρις έτους μετά ή άνευ στερήσεως του μισθού και των λοιπών εφημεριακών δικαιωμάτων. ε) Αργίαν ενός μέχρις ενός και ημίσεος έτους μετά παύσεως από της εφημεριακής θέσεως. ς) Σωματικόν περιορισμόν κατ' οίκον μέχρι 15 ημερών. ζ) Έκπτωσιν από του αξιώματος (οφφικίου). Η ποινή της εκπτώσεως από του αξιώματος ή της αργίας από πάσης ιεροπραξίας ή της αργίας μετά παύσεως και η του σωματικού περιορισμού δύνανται να επιβληθώσι και αθροιστικώς εν όλω ή εν μέρει εις πάντα παρεκτρεπόμενον κληρικόν.

<sup>107</sup> Βλ. ΚΟΝΙΔΑΡΗΣ Εγχειρίδιο, σελ. 276-277.

προηγούμενη ακρόαση (άρθρο 20 παρ. 2 Σ και 6 παρ. 3 ΕΣΔΑ), ενώ η απαγόρευση της δυνατότητας καθιστά την απόφαση ακυρωτέα.<sup>108</sup>

Κάποιες από τις αποφάσεις που επιβάλλονται στους κληρικούς επηρεάζουν και την υπηρεσιακή τους κατάσταση. Για παράδειγμα η ποινή της καθαιρέσεως και η επαναφορά του κληρικού στις τάξεις των λαϊκών επηρεάζει την υπηρεσιακή του κατάσταση στο Ν.Π.Δ.Δ της Εκκλησίας της Ελλάδος ή σε άλλο εκκλησιαστικό νομικό πρόσωπο, στα δικαιώματα που απορρέουν από αυτή, όπως είναι για παράδειγμα οι μισθολογικές απολαβές.<sup>109</sup> Επίσης το ίδιο συμβαίνει με την ποινή της αργίας, όταν συνεπάγεται την αποστέρηση του μισθού. Σε αντίθετη περίπτωση όμως η συγκεκριμένη ποινή σε συνδυασμό με την απώλεια των εκκλησιαστικών οφφικίων του Πρωτοπρεσβυτέρου Αρχιμανδρίτου<sup>110</sup> αντίστοιχα για τους αγάμους, όταν δεν συνδυάζεται με την αποστέρηση του μισθού απαραδέκτως προσβάλλεται ακυρωτικώς ως εκ του πνευματικού της μόνο χαρακτήρα. *Άλλωστε σε κάθε περίπτωση δεν είναι, ως εκ της φύσεώς της, δεκτική αναστολής αναφορικά με την εκτελεστικότητα της, για λόγους δημοσίου συμφέροντος, που συνίστανται στην αποκατάσταση της εκκλησιαστικής τάξεως, πειθαρχίας και ειρήνης, καθώς και την εύρυθμη λειτουργία της εκκλησίας πολύ περισσότερο όταν από την μη στέρηση του μισθού δεν υπάρχει κίνδυνος για τον βιοπορισμό του εφημερίου.*<sup>111</sup> Τις ίδιες έννομες συνέπειες παράγει η ποινή της απαγόρευσης τέλεσης ιεροπραξιών που επιβάλλεται κατά το άρθρο 102

---

<sup>108</sup> ΣτΕ 644/2010 Νομοκανονικά, 2/2010, σελ.142, βλ. ΑΝΔΡΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟΣ Κανονισμός, σελ. 323.

<sup>109</sup> ΣτΕ 3490/2009, Νομοκανονικά 1 /2011 σελ. 138, βλ. ΣτΕ 644/2010, 2/2010, σελ.142 βλ. ΑΝΔΡΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟΣ Κανονισμός σελ. 323.

<sup>110</sup> Στην περίπτωση αυτή, ήτοι έκπτωσης από οφφίκιο, η ποινή έχει πνευματικό μόνο χαρακτήρα και απαραδέκτως προσβάλλεται με αίτηση ακυρώσεως: βλ. ΣτΕ 312/2014, Νομοκανονικά 2 (2014), σελ. 75 με σχόλιο Β.Χ ΤΡΟΜΠΟΥΚΗ.

<sup>111</sup> ΣτΕ ΕΑ 426/2008, ΝΟΜΟΣ, βλ. ΑΝΔΡΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟΣ Κανονισμός σελ. 324.

εδ. β' ν. 5383/1932 σε κληρικό ο οποίος κατά την τέλεση του αδικήματος δεν κατείχε οργανική θέση ή είχε συνταξιοδοτηθεί. Αυτό διότι σχετίζεται με την ιδιότητα του εφημερίου ως θρησκευτικού λειτουργού, με αποτέλεσμα να μην επηρεάζεται η σχέση του με το Ν.Π.Δ.Δ. της εκκλησίας και τα δικαιώματα που απορρέουν από την σχέση αυτή, η οποία λύεται λόγω συνταξιοδότησεως.

## **II. Απόσπαση Εφημερίων**

Είναι εφικτή η απόσπαση Εφημερίου σε άλλη κενή οργανική θέση, δεν μπορεί όμως να παραταθεί πέραν των έξι μηνών συνεχώς ή διακεκομμένως μέσα στο ίδιο έτος, εκτός αν η απόσπαση<sup>112</sup> γίνεται ύστερα από αίτησή του ή με την συγκατάθεσή του (άρθρο 37 παρ. 4 του ν. 590/1977). Παρατηρούμε εδώ διαφοροποίηση ως προς το χρονικό όριο παράτασης της απόσπασης μεταξύ του κανονισμού 230/2012 και του παρόντος κανονισμού, αφού από τρεις διαμορφώθηκε στους έξι μήνες. Επιτρέπεται υπό τους όρους του προηγούμενου εδαφίου απόσπαση εφημερίων και σε Ιερό Προσκύνημα για κάλυψη των πνευματικών και διοικητικών αναγκών του ή και σε άλλη Ιερά Μητρόπολη, εφόσον υφίσταται προηγούμενη σύμφωνη γνώμη του οικείου Μητροπολίτου, για ορισμένο διάστημα, δυνάμενο να ανανεωθεί.

---

<sup>112</sup> Άρθρο 13, καν. 305/2018.

### III. Αφυπηρέτηση εφημερίων

Οι Εφημέριοι έχουν την δυνατότητα να αποχωρούν της υπηρεσίας τους (αφυπηρέτηση), χωρίς να στερούνται την Ιερωσύνη τους ύστερα από:

α) αίτησή τους μετά την συμπλήρωση του 70ού έτους της ηλικίας τους, ως και 35ετή πλήρη εφημεριακή υπηρεσία. Με την ψήφιση του ν. 590/1977 ρυθμίζεται αρμοδίως το όριο ηλικίας των εφημερίων (άρθρο 37 παρ.5<sup>113</sup>), ισχύοντος όμως τότε ακόμα του προηγούμενου κανονισμού 2/1969<sup>114</sup> δυνάμει του άρθρου 67 του ν. 590/1977,<sup>115</sup> έτσι καταργείτο το όριο ηλικίας των 72 ετών και δινόταν η δυνατότητα στον εφημέριο που συμπλήρωνε το 70ό έτος, με αίτησή του να αποχωρήσει, αν το επιθυμούσε, από την ενεργό υπηρεσία, με αποτέλεσμα οι διατάξεις του δημοσιοϋπαλληλικού κώδικα να μην έχουν ισχύ επί των εφημερίων.<sup>116</sup>

---

<sup>113</sup> Έφημέριοι δύνανται να αποχωρούν της υπηρεσίας τη αίτησει των μετά την συμπλήρωσιν του 70ου έτους της ηλικίας των, πρὸ δὲ αὐτοῦ διὰ λόγους ἀνικανότητος πρὸς ἐκτέλεσιν τῶν ἐφημεριακῶν των καθικόντων ἔνεκα νόσου πνευματικῆς ἢ σωματικῆς, πιστοποιουμένης κατὰ τὰς οἰκείας περὶ δημοσίων ὑπαλλήλων διατάξεις, τῆς περὶ τούτου γνωμοδοτήσεως προκαλουμένης τη αίτησει των ἢ ὑπὸ τοῦ οἰκείου Ἀρχιερέως.

<sup>114</sup> Ἀμα τη συμπληρώσει του 72ου έτους της ηλικίας εφημερίου τινός, εφημερεύοντος εν ενορία εν ἣ δύναται να διορισθεῖ εφημέριος Δ-Β κατηγορίας, δύναται η εφημεριακή του θέση να θεωρηθεῖ ως χρεώουσα και να προκηρυχθεῖ ὑπὸ του οικείου Αρχιερέως η πλήρωσίς της.

<sup>115</sup> Μέχρι τῆς ἐκδόσεως τῶν διὰ τοῦ παρόντος νόμου προβλεπομένων Προεδρικῶν Διαταγμάτων ἢ ἀποφάσεων τῆς Ι.Σ.Ι. ἢ τῆς Δ.Ι.Σ. ἐξακολουθοῦν ἐφαρμοζόμεναι αἱ μέχρι τοῦδε κείμεναι διατάξεις, ἐφ' ὅσον δὲν ἀντίκεινται εἰς τὰς διατάξεις τοῦ παρόντος. Διὰ τῆς παρούσης δὲν κυροῦνται Κανονιστικαὶ ἀποφάσεις τῆς Ι.Σ.Ι. ἢ τῆς Δ.Ι.Σ. ἐκδοθεῖσαι ἂνεν ἐγκύρου νομοθετικῆς ἐξουσιοδοτήσεως ἢ καθ' ὑπέρβασιν ταύτης.

<sup>116</sup> ΣτΕ 3120/2002, Νομοκανονικά 1 (2004), σελ. 146, βλ. ΑΝΔΡΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟΣ Κανονισμός σελ. 326.

*Επίσης<sup>117</sup> υπό το φως του ίδιου καν. 2/1969 οι εφημέριοι μπορούσαν να παραιτηθούν ελευθέρως, για λόγους προσωπικούς, υγείας, οικογενειακούς κ.λπ.<sup>118</sup> με μόνο αρμόδιο να δεχθεί την παραίτηση τον οικείο μητροπολίτη, ο οποίος είναι ο κατά νόμον αρμόδιος για τον διορισμό των εφημερίων. Τέλος πρέπει να παρέχεται στον παραιτούμενο εφημέριο ο εύλογος χρόνος για τυχόν ανάκληση της παραίτησεως, εκτός και αν συντρέχουν λόγοι δημοσίου συμφέροντος οι οποίοι επιβάλλουν την άμεση αποδοχή της. Γίνεται προφανές ότι η δυνατότητα της απροϋπόθετης αυτής παραίτησεως δίνεται και στον παρόντα καν. 305/2018.*

β) Σε προγενέστερο χρόνο<sup>119</sup>, εφόσον υφίσταται ανικανότητα προς εκτέλεση των εφημεριακών τους καθηκόντων λόγω νόσου πνευματικής ή σωματικής, η οποία πιστοποιείται αρμοδίως<sup>120</sup> σύμφωνα με τις διατάξεις που εφαρμόζονται αναλογικώς επί των πολιτικών δημοσίων διοικητικών υπαλλήλων. Η πιστοποίηση αυτή προκαλείται είτε με αίτηση του Εφημερίου, είτε με ενέργεια του οικείου Μητροπολίτου, προς την αρμόδια Υγειονομική Επιτροπή του άρθρου 165 του ν. 3528/2007,<sup>121</sup> όπως ισχύει.

---

<sup>117</sup> ΑΝΔΡΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟΣ Κανονισμός σελ. 326.

<sup>118</sup> Βλ. ΤΡΟΜΠΟΥΚΗΣ Περιφερειακή, σελ.255.

<sup>119</sup> ΑΝΔΡΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟΣ Κανονισμός σελ. 326-327.

<sup>120</sup> Άρθρο 37 παρ. 5 ν. 590/1977.

<sup>121</sup> Σε κάθε νομό και νομαρχιακό διαμέρισμα συνιστώνται, με απόφαση του οικείου Γενικού Γραμματέα Περιφέρειας, μία ή περισσότερες πρωτοβάθμιες υγειονομικές επιτροπές που αποτελούνται από τρία (3) μέλη και συγκροτούνται από γιατρούς του Δημοσίου ή νομικών προσώπων δημοσίου δικαίου ή Ο.Τ.Α. που υπηρετούν στον νομό ή το νομαρχιακό διαμέρισμα.

Οι πρωτοβάθμιες υγειονομικές επιτροπές είναι αρμόδιες να γνωματεύουν, ύστερα από ερώτημα της υπηρεσίας: α) για τη χορήγηση αναρρωτικών αδειών, β) για το χαρακτηρισμό νοσημάτων που χρήζουν νοσηλείας για τη χορήγηση άδειας έως είκοσι δύο (22) εργάσιμων ημερών τον χρόνο, σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 50 παρ. 2 του παρόντος και γ) για κάθε άλλο θέμα υγείας του υπαλλήλου το οποίο έχει σχέση με τα υπηρεσιακά του καθήκοντα.

Μετά την κατά τα ανωτέρω διαπίστωση της ανικανότητας, ο οικείος Μητροπολίτης διορίζει προσωρινό Εφημέριο μέχρι την πλήρωση της θέσεως κατά τις διατάξεις του παρόντος Κανονισμού.

Ως προς την αφυπηρέτηση των Εφημερίων των Κοιμητηρίων εφαρμόζεται ειδικότερα το άρθρο 14 παρ. 9 του Κανονισμού 8/1979, όπως ισχύει.

Η ιδιότητα του θρησκευτικού λειτουργού, η πνευματική σχέση και η κανονική εξάρτηση του Κληρικού από τον οικείο Μητροπολίτη δεν παύουν λόγω της αφυπηρετήσεώς του ως εφημερίου.

---

δ) για την πιστοποίηση της υγείας και της φυσικής καταλληλότητας των υποψηφίων για διορισμό ατόμων με αναπηρία. Αν συσταθούν περισσότερες επιτροπές, με την απόφαση σύστασής τους ορίζονται η έδρα και η χωρική αρμοδιότητά τους. Όπως τροποποιήθηκε με την Παρ. 2 Άρθρο 48 ΝΟΜΟΣ 4674/2020 με ισχύ την 11/3/2020.

2. Στην έδρα κάθε Περιφέρειας συνιστάται με απόφαση του Γενικού Γραμματέα της Περιφέρειας δευτεροβάθμια υγειονομική επιτροπή, που αποτελείται από πέντε (5) μέλη και συγκροτείται από γιατρούς του Δημοσίου ή νομικών προσώπων δημοσίου δικαίου ή Ο.Τ.Α. που υπηρετούν στον νομό. Οι δευτεροβάθμιες υγειονομικές επιτροπές είναι αρμόδιες: α) για την κρίση ενστάσεων κατ' αποφάσεων των πρωτοβάθμιων επιτροπών κατά το άρθρο 56 παρ. 5, β) για την απόλυση από την υπηρεσία λόγω ασθένειας όταν δεν συντρέχει περίπτωση του άρθρου 153 παρ. 1 εδάφιο δεύτερο του παρόντος και γ) για την κρίση της αποκατάστασης της υγείας όσων αναδιορίζονται σύμφωνα με το άρθρο 21 του παρόντος. Δευτεροβάθμια υγειονομική επιτροπή μπορεί να συσταθεί και εκτός της έδρας της Περιφέρειας με απόφαση του Γενικού Γραμματέα της Περιφέρειας, με την οποία ορίζεται και η χωρική της αρμοδιότητα. Στις δευτεροβάθμιες επιτροπές δεν μπορεί να μετέχει μέλος που μετείχε στην πρωτοβάθμια επιτροπή κατά της οποίας στρέφεται η ένσταση.

3. Ο ορισμός των μελών των πρωτοβάθμιων και δευτεροβάθμιων υγειονομικών επιτροπών γίνεται τον Ιανουάριο κάθε δεύτερου έτους με απόφαση του οικείου Γενικού Γραμματέα Περιφέρειας. Με την ίδια απόφαση ορίζεται και ο γραμματέας από τους υπαλλήλους που υπηρετούν στην έδρα των υγειονομικών επιτροπών και η αποζημίωση των μελών τους και του γραμματέα.

4. Οι αρνητικές αποφάσεις των υγειονομικών επιτροπών κοινοποιούνται απευθείας στον ενδιαφερόμενο και στην υπηρεσία του.

5. Με κοινή απόφαση των Υπουργών Εσωτερικών, Δημόσιας Διοίκησης και Αποκέντρωσης και Υγείας και Κοινωνικής Αλληλεγγύης, καθορίζεται ο τρόπος λειτουργίας των πρωτοβάθμιων και δευτεροβάθμιων υγειονομικών επιτροπών, ο τρόπος εξέτασης των υπαλλήλων και κάθε άλλη σχετική λεπτομέρεια.

#### IV. Παύση εφημερίων

Ο Εφημέριος, πλην των περιπτώσεων αφυπηρετήσεως που προβλέπονται στο προηγούμενο άρθρο, παύεται από της θέσεως του:

α) Λόγω ποινής, σύμφωνα με τον Νόμο περί Εκκλησιαστικών Δικαστηρίων.<sup>122</sup> Τα εκκλησιαστικά δικαστήρια τα οποία επιβάλλουν πειθαρχικές ποινές σε κληρικούς θα πρέπει να σέβονται τους κανόνες του κράτους δικαίου και της χρηστής διοικήσεως ακολουθώντας τις βασικές αρχές του πειθαρχικού δικαίου,<sup>123</sup> είναι δε αναγκαία η προηγούμενη ακρόασή του (άρθρο 20 § 2 Σ). Αν και η παύση αυτή αποτελεί εκτέλεση ποινής η οποία επιβάλλεται από εκκλησιαστικά δικαστήρια, οι πράξεις των οποίων δεν ελέγχονται ακυρωτικώς από τα διοικητικά δικαστήρια, εντούτοις μπορεί η απόφαση να υπαχθεί σε ακυρωτικό έλεγχο, διότι δεν έχει αποκλειστικώς πνευματικό χαρακτήρα αλλά και διοικητικό, αφού επηρεάζει την νομική σχέση του εφημερίου με το Ν.Π.Δ.Δ της εκκλησίας.<sup>124</sup>

β) Εάν επιδείξει συμπεριφορά αντίθετη προς τις υπηρεσιακές του υποχρεώσεις, δηλαδή εγκαταλείψει την θέση του χωρίς άδεια πέραν των 30 ημερών αδικαιολογήτως, ή εάν δεν συμμορφωθεί προς νομίμως γενομένη απόσπαση. Ουσιώδη τύπο της σχετικής Πράξεως του Μητροπολίτου αποτελεί στις περιπτώσεις αυτές η προηγουμένη κλήση του Εφημερίου να απολογηθεί ή να παράσχει εξηγήσεις κατά το άρθρο 20 § 2 Σ. Με τον τρόπο αυτό ο εκκλησιαστικός νομοθέτης συμβαδίζει παράλληλα με την Συνταγματική νομολογία περί της προηγούμενης

<sup>122</sup> Άρθρο 15 παρ. α καν. 305/2018, άρθρο 37 § 7, περ. γ' ν. 590/1977, άρθρα 17 & 18 ν. 5383/1932.

<sup>123</sup> Βλ. υποσημ..αρ.150, ΑΝΔΡΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟΣ Κανονισμός σελ. 327.

<sup>124</sup> ΣτΕ 36/1975 (Τμ. Γ'), ΤΡΩΙΑΝΟΣ Σ.Ν., «Παραδόσεις εκκλησιαστικού δικαίου», Αθήνα - Κομοτηνή, 1984, σελ. 456-457.

ακρόασης για τον εφημέριο που πρόκειται να λάβει από την διοίκηση κάποιο δυσμενές μέτρο.

γ) Εάν Εφημέριος, ο οποίος κατέχει θέση δημοσίου υπαλλήλου και μετατεθεί, αποσπασθεί ή μεταταχθεί ως υπάλληλος σε άλλη περιφέρεια, με συνέπεια να καθίσταται αδύνατη η εκτέλεση των εφημεριακών του καθηκόντων<sup>125</sup> και εφόσον δεν έχει δοθεί συγκατάθεση ώστε να εκδοθεί Απολυτήριο Γράμμα για την ένταξή του στην Μητρόπολη του τόπου μεταθέσεως, αποσπάσεως ή μετατάξεώς του. Σίγουρα για την επιβολή της παύσεως σε αυτή την περίπτωση, καταλυτικός είναι ο ρόλος και η βούληση του ίδιου του εφημερίου για το αν και κατά πόσο δύναται ο ίδιος να επιτελέσει τα διπλά του καθήκοντα παράλληλα. Τα στοιχεία άλλωστε αυτά θα πρέπει να είναι καταγεγραμμένα στην πράξη περί παύσεώς του, ώστε να μην καθίσταται η πράξη αυτή πλημμελώς αιτιολογημένη.<sup>126</sup>

---

<sup>125</sup> Η διαπίστωση της αδυναμίας εκπληρώσεως των εφημεριακών υποχρεώσεων των Εφημερίων - εκπαιδευτικών και εν γένει υπαλλήλων, όταν αυτή δεν οφείλεται σε αδιαμφισβήτητους λόγους (επί παραδείγματι η τοποθέτηση, η μετάθεση ή η απόσπαση του εφημερίου ως εκπαιδευτικού σε άλλη επαρχία μακράν του τόπου της εφημεριακής του θέσεως [Σ.τ.Ε. 3573/1983]), ανήκει στην διακριτική ευχέρεια του Μητροπολίτη, ο οποίος εφαρμόζει και την διαδικασία παύσεώς του. Ο Μητροπολίτης, ωστόσο, δεν μπορεί να παύσει Εφημέριο με το αιτιολογικό της παρεμποδίσεως εκπληρώσεως των εφημεριακών του καθηκόντων λόγω της παράλληλης υπαλληλικής του απασχολήσεως, όταν ο Εφημέριος υπηρετεί ως υπάλληλος και Εφημέριος στον ίδιο τόπο. Σε αντίθετη περίπτωση δεν θα είχε νόημα το δικαίωμα καταλήψεως της υπαλληλικής θέσεως που θεμελιώνει το άρθρο 35 § 7 Κ. 2/1969. Ο νόμος, δηλαδή, επιτρέπει την κατάληψη της θέσεως του εκπαιδευτικού, όταν αυτή δεν αποβαίνει εις βάρος της εφημεριακής ή το αντίστροφο. Για την επιβολή της παύσεως είναι κρίσιμη η πρόθεση του Εφημερίου και η μη δυνατότητα αντικειμενικής ενασκήσεως των διπλών υπηρεσιακών καθηκόντων του. Τα στοιχεία αυτά πρέπει να αναφέρονται στην πράξη της παύσεως, διαφορετικά είναι πλημμελώς αιτιολογημένη. Βλ. Σ.τ.Ε. 4925/1995 (Τμ. Γ'). Πρβλ. ΝΙΚΟΛΑΚΑΚΗΣ, όπ. π. (υπ. 21), σελ.113-115.

<sup>126</sup> ΣτΕ 4925/1995.

## **V. Απόλυση εφημερίων**

Σε περίπτωση που εφημέριος επιθυμεί να λάβει απολυτήριο από την μητρόπολη στην οποία υπηρετεί, δύναται να του προσκομισθεί μόνο με την έγγραφη συγκατάθεση του Μητροπολίτου<sup>127</sup> του τόπου της νέας εγκαταστάσεως του κληρικού.

Τυχόν απολυτήριο γράμμα χωρίς αναφορά της Ιεράς Μητροπόλεως προορισμού του εφημερίου ή χωρίς της την συγκατάθεση του Αρχιερέως του τόπου στον οποίο ο κληρικός θα εγκατασταθεί είναι άκυρο.

Τέλος στην περίπτωση που ο εφημέριος είναι ιερομόναχος, απαιτείται προ της εκδόσεως του απολυτηρίου γράμματος και η βεβαίωση περί της αποδοχής της εγγραφής του στο μοναχολόγιο της Ιεράς Μονής στην οποία πρόκειται να εγγραφεί.

## **9. Αξιολόγηση εφημερίων**

Εκτενέστερη αναφορά γίνεται στον παρόντα κανονισμό, περί της αξιολογήσεως των εφημερίων, ενώ διαφαίνεται η σημαντική συμμετοχή του ίδιου του αξιολογούμενου σε αυτή. Παρόλα αυτά δεν έχει διαφοροποιηθεί η διαδικασία όπως διαμορφώθηκε μετά την επιβολή του καθεστώτος αξιολογήσεως με τον ν. 4024/2011 και την νομοθέτηση της προηγούμενης κανονιστικής νομοθεσίας της Δ.Ι.Σ της Εκκλησίας της Ελλάδος (καν. 230/2012). Στον παρόντα κανονισμό γίνεται εκτενής ανάλυση όλης της διαδικασίας της αξιολόγησης.

---

<sup>127</sup> Βλ. άρθρο 56 § 6 ν. 590/1977, ΣτΕ 3291/1976 (Τμ. Γ'), Πρβλ. ΒΑΒΟΥΣΚΟΣ Κ., «Εγκυρότης κανονικού απολυτηρίου κληρικού», γνωμ., Αρμενόπουλος 35 (1981), σελ. 364-365.

Συγκεκριμένα επί της διαδικασίας εντός του πρώτου τριμήνου κάθε έτους συντάσσεται έκθεση αξιολογήσεως του Εφημερίου, ο τύπος της οποίας καθορίζεται από τον καν. 305/2018. Στο πρώτο μέρος αυτής, ο Εφημέριος περιγράφει την εφημεριακή του διακονία. Στο δεύτερο μέρος αξιολογείται από τον Αρχιερατικό Επίτροπο της περιφέρειας του και στο τρίτο από τον Πρωτοσύγκελλο ή τον Γενικό Αρχιερατικό Επίτροπο της οικείας Ιεράς Μητροπόλεως, της κρίσεως των ανωτέρω θεωρούμενης υπό του οικείου Μητροπολίτου.

Όταν ο Εφημέριος συμπληρώσει τον νόμιμο χρόνο για να κριθεί και προαχθεί βαθμολογικώς, το Μητροπολιτικό Συμβούλιο της οικείας Ιεράς Μητροπόλεως, ενεργώντας ως Υπηρεσιακό Συμβούλιο για τους Εφημερίους, διενεργεί την κρίση βάσει όλων των εκθέσεων αξιολογήσεως του κρινόμενου, οι οποίες συνετάγησαν κατά τα έτη μετά την τελευταία του κρίση.

Έτσι κατά την κρίση προαγωγής του εφημερίου, το οικείο μητροπολιτικό συμβούλιο οφείλει να λάβει υπόψη του τα εξής:

α) Την απόδοση του εφημερίου στα γενικά εφημεριακά καθήκοντα, όπως αυτά ορίζονται από τους Ιερούς Κανόνες, τους Κανονισμούς, τις Αποφάσεις και τις Εγκυκλίους της Ιεράς Συνόδου και του οικείου Μητροπολίτου.

β) Την απόδοσή του στα ειδικά εφημεριακά καθήκοντα τα οποία του αναθέτει ο οικείος Μητροπολίτης, όπως του Προέδρου του Εκκλησιαστικού Συμβουλίου, του υπευθύνου νεότητας, του υπευθύνου φιλανθρωπικού έργου κ.ά. Στην περίπτωση αυτή αξιολογείται επιπλέον στην Έκθεση Αξιολογήσεως (τέταρτο μέρος) και από τον Γενικό Υπεύθυνο της αντίστοιχης Ειδικής Ποιμαντικής Δραστηριότητας, αν υπάρχει.

γ) Τις τυχούσες πειθαρχικές ποινές, αν υπάρχουν.

δ) Την επιμόρφωσή του από πιστοποιημένους φορείς.

Αναφορικά με την έκθεση της αξιολόγησης υπάρχει σχετικό έντυπο από την Δ.Ι.Σ.<sup>128</sup>

Κατά της αποφάσεως του οικείου Μητροπολιτικού Συμβουλίου για την περί βαθμολογικής προαγωγής ή μη του Εφημερίου κρίση του, δικαιούται ο Εφημέριος να ασκήσει προσφυγή ενώπιον της Δ.Ι.Σ., η οποία κρίνεται κατόπιν σχετικής γνωμοδοτήσεως της Συνοδικής Επιτροπής επί των Δογματικών και Νομοκανονικών Ζητημάτων.

## **10. Ο νόμος 4957/2022 και οι επιπτώσεις του στον κανονισμό 305/2018**

Μετά την πάροδο τόσων ετών μόλις το 2022 με το νομοσχέδιο ν. 4957/2022<sup>129</sup>, που έφερε στην Βουλή των Ελλήνων η υπουργός παιδείας και θρησκευμάτων Νίκη Κεραμέως, μπήκε ένα τέλος στην ασάφεια για τον αριθμό των οργανικών εφημεριακών θέσεων. Έτσι συστάθηκαν συνολικά 2.311 μόνιμες οργανικές θέσεις εφημερίων στην Αρχιεπισκοπή Αθηνών και στις ιερές Μητροπόλεις της Εκκλησίας της Ελλάδος, οι οποίες καταλαμβάνονται από εφημερίους οι οποίοι ήδη μισθοδοτούνται από το δημόσιο και η απόφαση του διορισμού τους έχει δημοσιευθεί στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως. Επί της ουσίας έγινε επικαιροποίηση, ώστε να αντιστοιχισθεί ο αριθμός των κληρικών που μισθοδοτούνται από το κράτος και έχει εκδοθεί ΦΕΚ διορισμού τους, με τις οργανικές θέσεις που έχουν συσταθεί νομίμως, χωρίς καμία επιβάρυνση για τον κρατικό

---

<sup>128</sup> Βλ. υπ' αριθ. 2932 / πρώτη. 4628 / διεκπ. 2034/16.10.2012 Εγκύκλιο Ι. Συνόδου «περί του εντύπου της εκθέσεως αξιολογήσεως των εφημερίων και διακόνων και του τρόπου συμπληρώσεως αυτής».

<sup>129</sup> Ν.4957/2022, «Νέοι ορίζοντες στα Ανώτατα Εκπαιδευτικά Ιδρύματα: Ενίσχυση της ποιότητας, της λειτουργικότητας και της σύνδεσης των Α.Ε.Ι, με την κοινωνία και λοιπές διατάξεις», (ΦΕΚ Α' 141/21.7.2022).

προϋπολογισμό. Ενώ με πρόταση της ΔΙΣ έγινε κατανομή των οργανικών αυτών θέσεων σε όλες τις εκκλησιαστικές περιφέρειες της χώρας.<sup>130</sup>

Πολύ σημαντική τομή του νόμου είναι ότι πλέον οι οργανικές θέσεις παύουν να είναι προσωποπαγείς, αλλά γίνονται θεσμικές. Δηλαδή η οργανική θέση ανήκει στην Μητρόπολη και όχι στον εφημέριο. Πρακτικά τούτο σημαίνει ότι αν ένας ιερέας θέλει να φύγει από μια Μητρόπολη και να υπηρετήσει σε άλλη, θα μπορεί να το κάνει μόνο αν η Μητρόπολη που επιθυμεί να μεταβεί έχει κενή οργανική θέση για να καταλάβει, καθώς φεύγοντας από την προηγούμενη Μητρόπολη δεν μπορεί να πάρει μαζί του την οργανική του θέση.<sup>131</sup>

Το κράτος με την ψήφιση του ν. 4957/2022<sup>132</sup> για την παιδεία και συγκεκριμένα με το άρθρο 347 επικαιροποιεί και συμπληρώνει την βασική υφιστάμενη νομοθεσία για τις οργανικές θέσεις και την μισθοδοσία του προσωπικού της Εκκλησίας της Ελλάδος, καλύπτοντας την διοικητική αδράνεια και αμέλεια πολλών ετών (Α.Ν. 536/1945, Α.Ν. 469/1968, Ν. 3220/2004), βάζοντας παράλληλα ένα τέλος στην «νομική ομηρία» χιλιάδων κληρικών, αλλά και στις διμερείς εντάσεις μεταξύ Πολιτείας και Εκκλησίας για το θέμα αυτό.

Συμπληματικώς, με τον ν. 4957/2022 δίνεται η δυνατότητα στις Ιερές Μητροπόλεις της Εκκλησίας της Ελλάδος κάθε χρόνο να δηλώνουν τις θέσεις που προτίθενται να καλύψουν, ώστε αυτά τα αιτήματα να κρίνονται σύμφωνα με τις δημοσιονομικές δυνατότητες και να εντάσσονται στον προγραμματισμό του Υπουργείου Παιδείας. Δεν επιτρέπει στις τοπικές Εκκλησίες την σύσταση οργανικών θέσεων για τους έμμισθους από το δημόσιο κληρικούς τους ή για επιπλέον

---

<sup>130</sup> Για τον αριθμό των οργανικών θέσεων ανά Μητρόπολη: Εφημέριοι 8311, Ιεροκήρυκες 292 και Διάκονοι 320.

<sup>131</sup> Ν. 4957/2022, άρθρα 317-346.

<sup>132</sup> Νόμος υπ' αριθμ. 4957 ΦΕΚ Α 141/21.7.2022.

κληρικούς τους. Επίσης δεν επιτρέπει οι τοπικές Εκκλησίες να απασχολούν μη έμμισθους από το δημόσιο κληρικούς με εργασιακή σχέση δημοσίου δικαίου, ενώ επιτρέπει μόνο την σύναψη ιδιωτικών συμβάσεων για την κατηγορία αυτή. Απαγορεύει στους κληρικούς της τελευταίας κατηγορίας να συμμετέχουν σε συλλογικά όργανα Ν.Π.Δ.Δ. (πρόεδροι εκκλησιαστικών συμβουλίων ενοριών ή μέλη μητροπολιτικών συμβουλίων), δεν προβλέπει την σύσταση οργανικών θέσεων ούτε με σχέση ιδιωτικού δικαίου για τους αμειβόμενους από την μητρόπολη κληρικούς, εξουσιοδοτεί την έκδοση προεδρικών διαταγμάτων για την απόκτηση διά κατανομής των οργανικών θέσεων των εφημερίων από τις μητροπόλεις. Ενώ η κατανομή των θέσεων θα πρέπει να εναρμονίζεται με τα στοιχεία πραγματικής υπηρεσίας των εμμίσθων από το δημόσιο κληρικών. Συνεπώς τα πληθυσμιακά κριτήρια κατανομής οργανικών θέσεων του κανονισμού 305/2018 καταργούνται.<sup>133</sup>

Σκοπός της αναφοράς μου αυτής δεν είναι η ανάλυση και ερμηνεία του ν. 4957/2022, αλλά η ανάδειξη κάποιων επιπτώσεων του νόμου αυτού στον κανονισμό 305/2018, καταδεικνύοντας την ανάγκη αναθεώρησης άρθρων του τελευταίου.

Η τοποθέτηση έμμισθου από το δημόσιο κληρικού σε οργανικές θέσεις του Π.Δ. σημαίνει ότι σε περίπτωση έκδοσης απολυτηρίου γράμματος σε έμμισθο κληρικό ώστε να υπηρετήσει σε άλλη μητρόπολη, απαιτεί εκτός της έγκρισης του άλλου μητροπολίτη και την ύπαρξη κενής οργανικής θέσης κληρικού σύμφωνα με το Π.Δ. κατανομής οργανικών θέσεων.<sup>134</sup> Συνεπώς ο μετατιθέμενος κληρικός δεν μπορεί να μεταφέρει την οργανική του θέση στην Ι. Μητρόπολη στην οποία μετατίθεται, αν εκεί δεν υφίσταται κενή οργανική θέση. Ενώ η οργανική θέση από την

---

<sup>133</sup> ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ Θ.Δ., Νομοκανονικά, έτος Κ', τεύχος 2, Νοέμβριος 2022 σελ. 53..

<sup>134</sup> ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ Θ.Δ., Νομοκανονικά, έτος Κ', τεύχος 2, Νοέμβριος 2022 σελ. 67.

οποία μετατίθεται ο κληρικός δεν χάνεται, αλλά αναπληρώνεται σε επόμενο έτος σύμφωνα με τον προγραμματισμό του Υπουργείου Εσωτερικών (απόφαση κατανομής).

Επίσης ο κανονισμός 305/2018 στο άρθρο 3 παρ. 2 προβλέπει ότι κάθε ενορία έχει τουλάχιστον μια θέση εφημερίου, την οποία αρχή δεχόταν και ο Α.Ν. 536/1945. Τώρα όμως ο ν. 4957/2022 έρχεται σε αντίθεση με αυτή την αρχή, καθώς παρέχει στην κάθε μητρόπολη έναν αριθμό οργανικών θέσεων τις οποίες ο μητροπολίτης πρέπει να τις κατανέμει ώστε να τοποθετηθούν οι κληρικοί που ήδη υπηρετούν και αυτό πρακτικά σημαίνει ότι ενοριακοί ναοί που δεν έχουν εφημέριο μπορεί να μείνουν χωρίς οργανική θέση, σε περίπτωση που δεν απομείνουν κενές θέσεις μετά την κατανομή των θέσεων στους ήδη υπάρχοντες. Αυτό το σημείο στον κανονισμό 305/2018 χρήζει αναθεώρησης.

Τέλος θα πρέπει να προστεθούν στον κανονισμό 305/2018 ρυθμίσεις οι οποίες θα διευκρινίζουν ότι το υπηρεσιακό καθεστώς των εφημερίων είναι ενιαίο τόσο για αυτούς που κατέχουν οργανική θέση και μισθοδοτούνται από το δημόσιο, όσο και για αυτούς που μισθοδοτούνται από τις μητροπόλεις ή είναι άμισθοι.

## ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ΄

### ΟΙ ΕΦΗΜΕΡΙΟΙ ΣΗΜΕΡΑ ΚΑΙ ΣΤΟ ΜΕΛΛΟΝ

#### **1. Η έλλειψη ανθρωπίνου δυναμικού**

Στις μέρες μας αναντίρρητα η στροφή των νέων προς την Ιερωσύνη αποτελεί θα λέγαμε όχι συχνό φαινόμενο. Σε αυτό συνηγορούν πολλοί παράγοντες οι οποίοι αποτρέπουν τους νέους κυρίως, ώστε να ιερωθούν. Οι κοινωνικές μεταβολές, η ανασφάλεια στις σχέσεις κράτους και εκκλησίας, τα προβλήματα στην επιμόρφωση και εκπαίδευση των υποψηφίων κληρικών, αλλά κυρίως η έλλειψη του ένθεου ζήλου των νέων, είναι οι κυριότεροι παράγοντες.

Έρευνες έδειξαν ότι οι κενές οργανικές θέσεις στην Εκκλησία της Ελλάδος είναι πάνω από 1200 με το πρόβλημα να εντοπίζεται κυρίως στις απομακρυσμένες ορεινές και δυσπρόσιτες εκκλησιαστικές περιφέρειες και όχι τόσο στα αστικά κέντρα.

Η μετατροπή των ανώτερων εκκλησιαστικών σχολών σε ανώτατες ακαδημίες ως οιονεί παραγωγικές σχολές υποψηφίων στελεχών της εκκλησίας δεν έλυσε το πρόβλημα της επιμορφώσεως του Ιερού Κλήρου, ειδικά σήμερα που οι περισσότερες από αυτές τις ακαδημίες δεν λειτουργούν πια.

Είναι επιτακτική ανάγκη η διοίκηση της Εκκλησίας να αντιληφθεί το μεγάλο πρόβλημα της έλλειψης ανθρωπίνου δυναμικού μεταξύ των διαφόρων προβλημάτων του εφημεριακού κλήρου αντιμετωπίζοντας συνολικά το ζήτημα.

Αν θέλουμε να είμαστε ρεαλιστές, μέσα στους τρόπους αντιμετώπισης του προβλήματος θα πρέπει να είναι και η οπτική της συμμετοχής του λαϊκού στοιχείου (ενοριτών) στην επιλογή του εφημερίου της ενορίας του. Ο καθηγητής Ιωάννης Κονιδάρης εκφράζεται

επί του θέματος<sup>135</sup> υιοθετώντας την θέση του κανονολόγου της Θεολογικής Σχολής Αθηνών Αμίλκα Κ. Αλιβιζάτου (1886-1969), ο οποίος χαρακτηριστικά είχε αναφέρει: «δυστυχώς, λόγω του κρατούντος τότε δικτατορικού καθεστώτος (Δικτατορία Μεταξά) κατελύθη το δικαίωμα του λαού τού εκλέγειν τους εφημερίους του, οι οποίοι ουσιαστικώς κακώς διορίζονται εισέτι σχεδόν αποκλειστικώς υπό του Επισκόπου. Τούτο θα έπρεπε να επανέλθη το ταχύτερον, ακόμη δε και διά την εκλογήν των Αρχιερέων, επί αναζωογονήσει τού διά την Εκκλησίαν ενδιαφέροντος του λαού».

Είναι βέβαιο ότι η επάνοδος στο πατροπαράδοτο σύστημα αναδείξεως των εφημερίων και όχι μόνο, θα αφυπνίσει το ενδιαφέρον του λαού για την εκκλησία, θέτοντας το θεμέλιο για την εξωστρέφεια της εκκλησίας, αλλά και φέρνοντας σίγουρα πολλούς άξιους νέους με ζήλο και αγάπη στις τάξεις του εφημεριακού κλήρου.

Με βάση την εξουσιοδοτική διάταξη<sup>136</sup> του καταστατικού χάρτη της δικτατορίας των συνταγματαρχών, που δημοσιεύθηκε το 1970 και ίσχυε μέχρι πρόσφατα, ορίστηκε ο συνολικός αριθμός των εφημεριακών θέσεων στην Εκκλησία της Ελλάδος σε οκτώ χιλιάδες. Οι θέσεις αυτές είχε προβλεφθεί ότι θα κατανεμηθούν κατά Μητροπόλεις και ενορίες βάσει πληθυσμιακών κριτηρίων, με προτάσεις των αρμοδίων εκκλησιαστικών οργάνων μετά από κοινές αποφάσεις των αρμοδίων υπουργείων εθνικής παιδείας και θρησκευμάτων και του υπουργείου οικονομικών.

---

<sup>135</sup> ΚΟΝΙΔΑΡΗΣ Ι.Μ., «Η διαπάλη νομιμότητας και κανονικότητας και η θεμελίωση της εναρμονισέως τους», εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα 2022, σελ. 276.

<sup>136</sup> Άρθρο 40 Καν. 2/1969.

## 2. Ο θεσμός των αμίσθων Ιερέων

Στις μέρες μας ολοένα και περισσότερο διαδίδεται ο θεσμός των αμίσθων ιερέων. Μετά την έξαρση της οικονομικής κρίσης και την εφαρμογή από το κράτος της δημοσιονομικής προσαρμογής (1ο και 2ο μνημόνιο<sup>137</sup>), εφαρμόστηκε και στους κληρικούς, όπως στον ευρύτερο δημόσιο τομέα, ο κανόνας της αναλογίας των πέντε αποχωρήσεων για μία καινούργια πρόσληψη (χειροτονία) έμμισθου κληρικού. Αυτός λειτούργησε αφενός ως ανασταλτικός παράγοντας για να γίνει κάποιος που επιθυμεί κληρικός, αλλά παράλληλα ανάγκασε μια μεγάλη μερίδα υποψηφίων να ακολουθήσουν την οδό της άμισθης διακονίας. Οι Μητροπολίτες της Εκκλησίας της Ελλάδος χειροτονούν πλέον αμίσθους κληρικούς για τους οποίους προτεραιότητα έχει η σταδιακή είσοδός τους στο μισθολόγιο. Πολλές Μητροπόλεις δημιούργησαν ταμείο αμίσθων ιερέων, ώστε να υπάρχει δυνατότητα μηνιαίας βοήθειας έξω από τον κρατικό προϋπολογισμό. Πολλοί άλλοι από τους αμίσθους κληρικούς συνεχίζουν να εργάζονται στην εργασία που είχαν πριν αποκτήσουν την Ιερωσύνη. Ενώ προβλήματα προκλήθηκαν κυρίως με την ενδυμασία των κληρικών στην εργασία τους, ενώ για πολλούς υπήρχαν επαγγέλματα που κωλύουν την Ιερωσύνη και αναγκάστηκαν να παραιτηθούν. Η επίσημη Εκκλησία δεν έχει πάρει σαφή θέση για την καινοφανή ιδιότητα του αμίσθου κληρικού πέρα από την επαναφορά της δυνατότητας για χειροτονία.

Ο δικηγόρος παρ' Εφέταις Κωνσταντίνος Τριανταφύλλου γνωμοδότησε σχετικά με τον θεσμό του αμίσθου κληρικού και για το ποια είναι η διοικητική, υπαλληλική και ασφαλιστική θέση του θεσμού

---

<sup>137</sup> Ν. 3845/2010 και ν. 4046/2012, 1ο και 2ο μνημόνιο.

από νομικής πλευράς. Σύμφωνα με την γνωμοδότηση<sup>138</sup> αυτή ο άμισθος κληρικός δεν αμείβεται και δεν ασφαρίζεται και ως εκ τούτου δεν έχει την δυνατότητα να κατοχυρώσει συνταξιοδοτικό δικαίωμα, ενώ είναι ακάλυπτος από ιατροφαρμακευτική περίθαλψη, τόσο ο ίδιος όσο και τα μέλη της οικογένειάς του. Σύμφωνα με τα παραπάνω τόσο ο καταστατικός χάρτης ν. 590/1977<sup>139</sup> όσο και ο καν. 305/2018<sup>140</sup> περί εφημερίων και διακόνων καταδεικνύουν ότι ο εφημέριος έχει όλα τα απορρέοντα από το λειτούργημά του και την ενοριακή του θέση δικαιώματα στην μισθοδοσία, στην κοινωνική ασφάλιση και την συνταξιοδότηση, τα οποία δικαιώματα δεν απολαμβάνει ο άμισθος κληρικός, με αποτέλεσμα να υπάρχει παραβίαση της αρχής της ισότητας.<sup>141</sup>

Επίσης προβληματική είναι και η διοικητική συνάφεια του αμίσθου κληρικού, καθώς δεν συνδέεται ο ίδιος με καμία εξαρτημένη υπαλληλική σχέση με το ελληνικό δημόσιο, παρά μόνο με εκείνη του θρησκευτικού λειτουργού.

Προκειμένου να ενθαρρύνει ο εκκλησιαστικός νομοθέτης πρωτοβουλίες δημοσίων ή ιδιωτικών υπαλλήλων και συνταξιούχων που δεν έχουν συμπληρώσει το 70ό έτος της ηλικίας τους και επιθυμούν να

---

<sup>138</sup> Ιερός Σύνδεσμος Κληρικών Ελλάδος, δημοσίευση στην επίσημη ιστοσελίδα, την Πέμπτη 23 Φεβρουαρίου 2017. <http://iersynklellados.blogspot.com>

<sup>139</sup> «Τα της μισθοδοσίας των εφημερίων και των διακόνων διέπονται υπό των ισχυουσών εκάστοτε διατάξεων. 2. Τα των προσόντων, της διαδικασίας εκλογής και εγκαταστάσεως των εφημερίων και διακόνων, τα της μεταθέσεως και αποσπάσεως αυτών, της επιμορφώσεως, των καθηκόντων και των δικαιωμάτων των, ρυθμίζονται δι' αποφάσεως της Δ.Ι.Σ., εγκρινομένων υπό της Ι.Σ.Ι. και δημοσιευομένων διά της Εφημερίδος της Κυβερνήσεως, καθ' ο μέρος δεν ρυθμίζονται διά των διατάξεων του παρόντος. Δι' ομοίων αποφάσεων ρυθμίζονται τα της υπηρεσιακής εν γένει καταστάσεως των ψαλτών και των νεωκόρων».

<sup>140</sup> Βλ. ανωτέρω δικαιώματα εφημερίων.

<sup>141</sup> Άρθρο 4 παρ. 1 Σ.

γίνουν κληρικοί, θεσμοθετεί <sup>142</sup> την δυνατότητα Χειροτονίας ως εφημερίων των εν ενεργεία ή συνταξιούχων (δημοσίων ή ιδιωτικών υπαλλήλων).

---

<sup>142</sup> Άρθρο 17 καν. 305/2018: «Συνταξιούχοι πρώην δημόσιοι ή ιδιωτικοί κ.λπ. υπάλληλοι, οι οποίοι έχουν τα κανονικά και νόμιμα προσόντα και δεν υπερέβησαν το 70ό έτος της ηλικίας τους, εφόσον είναι απόφοιτοι Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης, μπορούν να χειροτονηθούν και να τοποθετηθούν σε κενές εφημεριακές θέσεις, κωμοπόλεων ή χωριών, με πληθυσμό κάτω των 5.000 κατοίκων, κατά την τελευταία απογραφή. Ως προς τη μισθοδοσία των ανωτέρω εφαρμόζονται οι εκάστοτε ισχύουσες διατάξεις της συνταξιοδοτικής νομοθεσίας. Προ της χειροτονίας τους υποχρεούνται αυτοί να παρακολουθήσουν ταχύρρυθμη εκκλησιαστική επιμόρφωση σε πιστοποιημένο φορέα. Απασχολούμενοι ως εργατοτεχνικό προσωπικό ή υπάλληλοι στον ιδιωτικό ή δημόσιο τομέα ή σε ελευθέρια επαγγέλματα, εφόσον η φύση της απασχολήσεώς τους δεν αντίκειται στην ιδιότητα του ορθοδόξου Κληρικού, κατά τις προβλέψεις της αριθμ. 2812/2005 σχετικής Εγκυκλίου της Ιεράς Συνόδου, και έχουν τα απαιτούμενα κανονικά και νόμιμα προσόντα, μπορούν να χειροτονηθούν και να τοποθετηθούν ως Εφημέριοι σε κενές εφημεριακές θέσεις, διατηρώντας την απασχολήσή τους. Κατά την ανωτέρω Εγκύκλιο της Ιεράς Συνόδου συμβατές με την ιδιότητα του Κληρικού απασχολήσεις, οι οποίες δύνανται να εξασκούνται εκ παραλλήλου με την εφημεριακή ιδιότητα, είναι: οι χειρωνακτικές και τεχνικές εργασίες (α. παραδοσιακά επαγγέλματα: αγροτικά π.χ. αγρότη, αλιέως, κτηνοτρόφου, πτηνοτρόφου, μελισσοκόμου, ή του κηροπλάστη κ.λπ., β. τα τεχνικά επαγγέλματα: π.χ. του ξυλουργού, επιπλασιού, υποδηματοποιού κ.λπ., του τεχνικού ηλεκτρικών, ηλεκτρονικών, υπολογιστικών ή υδραυλικών δικτύων κ.λπ.), οι υπαλληλικές εργασίες (υπαλληλικές θέσεις με σχέση εργασίας ή δημοσίου δικαίου στον ιδιωτικό τομέα ή και στο δημόσιο τομέα ως πολιτικό προσωπικό), τα επιστημονικά επαγγέλματα (α. εκπαιδευτικά: διδάσκαλοι, καθηγητές σε όλες τις εκπαιδευτικές βαθμίδες, β. ερευνητικά: φυσικοί, χημικοί, βιολόγοι, μεταλλειολόγοι, γεωλόγοι, σεισμολόγοι, γεωχημικοί, μετεωρολόγοι, αστροφυσικοί κ.ά., ιατρικά επαγγέλματα: άπαντα επιτρέπονται, πλην του γυναικολόγου και του ιατροδικαστή, δ. επαγγέλματα κοινωνικής και ανθρωπιστικής φύσεως: ψυχολόγοι, κοινωνικοί λειτουργοί, νοσηλευτές κ.λπ., ε. τα νομικά επαγγέλματα δεν επιτρέπονται, εκτός της σχετικής με την νομική επιστήμη διδακτικής ή/και ερευνητικής δραστηριότητας), ενώ δεν συμβιβάζονται δραστηριότητες που απαγορεύονται σε κληρικό κατά το κανονικό δίκαιο της Ορθοδόξου Ανατολικής Εκκλησίας του Χριστού (:α) κανόνες ΜΔ΄ των Αγίων Αποστόλων, ΙΖ΄ της Α΄ Οικουμενικής Συνόδου, Ι΄ της Πενθέκτης, Δ΄ της εν Λαοδικεία και Ε΄ της εν Καρθαγένη Συνόδου, β) κανόνες Θ΄ και ΟΣΤ΄ της Πενθέκτης Οικουμενικής Συνόδου, ΚΔ΄ της εν Λαοδικεία και ΜΖ΄ της εν Καρθαγένη Συνόδου, γ) κανόνες ΜΒ΄ των Αγίων Αποστόλων, ΚΔ΄ και Ν΄ της Πενθέκτης Οικουμενικής Συνόδου, δ) κανόνες ΝΑ΄ της Πενθέκτης Οικουμενικής Συνόδου και ΝΓ΄ της εν Καρθαγένη Συνόδου, ε) κανόνες ΞΑ΄ της Πενθέκτης Οικουμενικής Συνόδου, ΚΔ΄ της εν Αγκύρα και ΛΣΤ΄ της εν Λαοδικεία Συνόδου, ΠΠ΄ του Μ. Βασιλείου, στ) κανόνες ΣΤ΄ και ΠΓ΄ των Αγίων Αποστόλων, Γ΄ και Ζ΄ της Δ΄ Οικουμενικής Συνόδου, Ι΄ της Ζ΄ Οικουμενικής Συνόδου).

### **3. Το μέλλον των εφημερίων και οι φόβοι σε περίπτωση χωρισμού Εκκλησίας και Πολιτείας**

Πολλές παρανοήσεις αλλά και φόβο εκφράζει διαχρονικά ο ενδεχόμενος χωρισμός εκκλησίας και κράτους, με την εκκλησία να εμφανίζεται ως η θιγμένη πλευρά. Παραθέτω μερικά παραδείγματα που αναιρούν την αντίληψη ότι η Εκκλησία της Ελλάδος θεωρείται ως μια νομοθετικά ευνοημένη θρησκεία έναντι των άλλων θρησκευτικών ομάδων.

Οι φορείς της Εκκλησίας της Ελλάδος, και αναφέρομαι αυστηρά και μόνο σε αυτή, χωρίς την ημιαυτόνομη εκκλησία της Κρήτης, τα Δωδεκάνησα και το Άγιον Όρος, που υπάγονται στο Οικουμενικό Πατριαρχείο, είναι Ν.Π.Δ.Δ βάσει του καταστατικού της χάρτη ν. 590/1977 και όχι του άρθρου 3 Σ λόγω επικρατούσας θρησκείας. Μάλιστα οι φορείς της Εκκλησίας πήραν την μορφή του Ν.Π.Δ.Δ από το 1969, πριν δηλαδή τεθεί σε ισχύ το παρόν Σύνταγμα του 1975. Με την έννοια αυτή η νομική μορφή της Εκκλησίας ως Ν.Π.Δ.Δ ή Ν.Π.Ι.Δ τίθεται στην αρμοδιότητα του κοινοβουλευτικού νομοθέτη, δυνάμει του άρθρου 72 παρ. 1 Σ, που αναφέρει ότι όλα τα θέματα που αφορούν το άρθρο 3 Σ ρυθμίζονται νομοθετικά από την ολομέλεια της Βουλής.

Επίσης παρανόηση αποτελεί η αντίληψη ότι η Εκκλησία της Ελλάδος απολαμβάνει μέχρι και σήμερα πολλά νομοθετικά προνόμια έναντι άλλων θρησκειών. Προφανώς και αυτή η θεώρηση πλέον δεν ευσταθεί και τούτο αποδεικνύεται καταρχάς λόγω των δεσμεύσεων του νομοθέτη από κείμενα υπερνομοθετικής ισχύος, όπως (ΕΣΔΑ, άρθρα 9, 11 και 1ου πρόσθετου πρωτοκόλλου ΕΣΔΑ άρθρο 2), σύγχρονη ερμηνεία (περί επικρατούσας θρησκείας) του άρθρου 3 Σ και 13 Σ (περί θρησκευτικής ελευθερίας κάθε γνωστής θρησκείας). Με τον ν.

3467/2006 καταργήθηκε η προβλεπόμενη γνώμη του ορθόδοξου Μητροπολίτη που απαιτείτο για την ίδρυση ναού άλλης θρησκευτικής κοινότητας. Να σημειωθεί σε αυτό το σημείο η γραφειοκρατική πρακτική που απαιτείται για την ίδρυση ενός ενοριακού ορθόδοξου ναού σύμφωνα με τον ν. 590/1977,<sup>143</sup> ενώ για την δημιουργία ενός ευκτηρίου οίκου άλλης γνωστής θρησκευτικής ομάδας απαιτούνται πολύ λιγότερα.<sup>144</sup> Σχετικά με το θέμα της μισθοδοσίας του κλήρου από το δημόσιο, πρέπει να τονισθεί για ακόμη μια φορά ότι το δημόσιο δεν μισθοδοτεί μόνο τους ορθοδόξους κληρικούς και ορισμένους εκκλησιαστικούς υπαλλήλους, αλλά μισθοδοτεί ακόμη τους Μουφτήδες της Δυτικής Θράκης. Επίσης η μισθοδοσία του ορθόδοξου κλήρου στην Ελλάδα δεν είναι αποτέλεσμα ούτε του άρθρου 3 Σ περί επικρατούσας θρησκείας, αλλά ούτε και λόγω της νομικής της φύσης ως Ν.Π.Δ.Δ, καθώς αυτή ξεκίνησε να υφίσταται νομικά από το 1945, πολύ πριν δηλαδή αναγνωριστεί το νομικό της πρόσωπο. Η θεμελίωση της ανάληψης της μισθοδοσίας της Εκκλησίας από το δημόσιο έγκειται στην κατά κάποια μορφή δέσμευση του δημοσίου απέναντι στην Εκκλησία, ως «αντάλλαγμα» της δήμευσης από το δημόσιο τεράστιου μέρους της εκκλησιαστικής περιουσίας (κυρίως μοναστηριακής), χωρίς να λάβει η Εκκλησία καμία αποζημίωση.

---

<sup>143</sup> α) χρειάζεται αίτηση από 300 έως 600 οικογένειες ανάλογα με το μέγεθος του οικισμού, β) δεν πρέπει ο αριθμός των οικογενειών, που αποσπάται από όμορη Ενορία για την ίδρυση της νέας Ενορίας, να οδηγεί σε μείωση του ελάχιστου αριθμού οικογενειών, που απαιτείται για την ύπαρξη της όμορης Ενορίας, γ) απαιτείται να ζητηθεί γνωμοδότηση του Δημοτικού Συμβουλίου (δείγμα και αυτό των αντιλήψεων του νομοθέτη του 1977, που υπέθετε ότι όλοι οι δημοτικοί άρχοντες είναι συνειδητά μέλη της ορθόδοξης Εκκλησίας), δ) απόφαση Διαρκούς Ιεράς Συνόδου (ΔΙΣ), ε) κατάρτιση σχεδίου προεδρικού διατάγματος (π.δ.) από το Υπουργείο Παιδείας, Έρευνας και Θρησκευμάτων, στ) επεξεργασία - γνωμοδότηση του Συμβουλίου της Επικρατείας (ΣτΕ) και ζ) έκδοση από τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας του σχετικού Προεδρικού Διατάγματος ίδρυσης της νέας Ενορίας.

<sup>144</sup> Αρκούν: α) αίτηση 50 οικογενειών, χωρίς να απαιτείται ελάχιστος αριθμός αιτούντων, ενώ σύμφωνα με ερμηνεία του ΣτΕ στους ν. 1363/1938 και 1672/1939 υπό το φως του Συντάγματος και της ΕΣΔΑ απαιτείται πλέον μόνο αίτηση προς τον υπουργό παιδείας.

Να σημειωθεί εδώ ότι ακόμη και τα τελευταία μνημονιακά χρόνια δεν έλαβε χώρα καμία νομοθετική μεταρρύθμιση που έχει να κάνει με την μισθοδοσία του κλήρου, παρά μόνο με τον αριθμό αυτών που θα χειροτονούνται και ρυθμίστηκε η ένταξη των κληρικών στο ενιαίο μισθολόγιο. Αντίθετα έλαβαν χώρα μεταρρυθμίσεις και αλλαγές που για πολλά χρόνια δεν άγγιζε κανείς.<sup>145</sup>

Επίσης παρήγορο είναι το γεγονός της σταδιακής αύξησης των οργανικών έμμισθων θέσεων των εφημερίων,<sup>146</sup> προοδευτικά από το 2011 μέχρι και σήμερα, αγγίζοντας ακόμη και τον διπλασιασμό των θέσεων.

Ως τότε όμως η Εκκλησία θα «εκβιάζεται» από το Δημόσιο λόγω της μισθοδοσίας; Ή άραγε τότε η Ορθόδοξη Εκκλησία της Ελλάδος θα μπορεί να απολαμβάνει πλήρη θρησκευτική αυτοδιοίκηση; Δυστυχώς κατά το ισχύον καθεστώς σχέσεων, εκκλησία και κράτος είναι πλευρές αμοιβαία αναμεμειγμένες η μία στα εσωτερικά της άλλης. Τα κεντρικά όμως αυτά ζητήματα δεν σχετίζονται με την δυνητική αναθεώρηση του Συντάγματος, αλλά με την νομοθετική πρωτοβουλία του κοινού νομοθέτη. Κατά την γνώμη μου η χρυσή τομή των σχέσεων Εκκλησίας και Πολιτείας δεν βρίσκεται τόσο στον χωρισμό των δύο πλευρών, αλλά στην εκάστοτε ηγεσία των ίδιων των θεσμών. Τόσο το κράτος όσο και η εκκλησία αποτελούν δύο ισχυρότατους θεσμούς οι οποίοι εποπτεύονται

---

<sup>145</sup> Νόμος 4957/2022, ο οποίος ρύθμισε τον αριθμό των οργανικών θέσεων των εφημερίων.

<sup>146</sup> Στις υπουργικές αποφάσεις που ακολουθούν, βρίσκουμε τον αριθμό των εμμίσθων οργανικών θέσεων εφημερίων, ανά χρονιά από το 2011 μέχρι και το 2018. ΥΑ ΓΠΠ/Φ.ΔΠ.1/86/νηθ. 16572 (ΑΔΑ: 4ΑΧ8Χ-4ΞΙ), ΥΑ ΔΠΠ/Φ.ΕΠ.1/180/οικ. 23803 (ΑΔΑ: Β433Χ-664), ΥΑ ΔΠΠ/Υ.ΕΠ.1/200/οικ. 2642 (ΑΔΑ: ΒΕΥΦΧ-Δ9Γ) ΥΑ ΔΠΠ/Φ.ΕΠ.1/382/οικ. 14277 (ΑΔΑ: 69ΜΘΧ-Ν5Ψ), ΥΑ ΔΠΑΑΔ/Φ.Κ/14/οικ. 34389 (ΑΔΑ: 6727Χ-ΠΤΜ) ΥΑ ΔΠΑΑΔ/Φ.Κ./52/οικ. 32451 (ΑΔΑ: 7ΕΓΕ465ΦΘΕ-ΙΑΟ), ΥΑ ΔΠΑΑΔ/Φ.Κ./134/οικ. 33237 (ΑΔΑ: ΩΑΒΒ465ΧΘΨ-114), ΥΑ ΔΠΑΑΔ/Φ.Κ./167/οικ. 43829 (ΑΔΑ: ΩΠΑ465ΧΘΨ-8ΓΛ).

από ανθρώπους, στα χέρια των οποίων διακυβεύεται το μέλλον δυσοίωνα ή ευοίωνα των σχέσεων αυτών.<sup>147</sup>

## **ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ**

Ο νομοθέτης, με την ψήφιση του καταστατικού χάρτη ν. 590/1977, εξουσιοδότησε την Εκκλησία, ώστε να μπορεί να εκδίδει κανονιστικές αποφάσεις. Τέτοιες αποφάσεις οι οποίες ρυθμίζονται από την ΔΙΣ, τις εγκρίνει η ΙΣΙ και δημοσιεύονται στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως, αφορούν και τους εφημερίους, ρυθμίζοντας τα προσόντα, την διαδικασία επιλογής και εγκαταστάσεώς τους, τις υπηρεσιακές μεταβολές τους (μετάθεση – απόσπαση – παύση – αφυπηρέτηση – απόλυση – συνταξιοδότηση), την επιμόρφωση και αξιολόγησή τους, καθώς και ό,τι αφορά στα καθήκοντα, τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις τους.

Τέτοιοι κανονισμοί είναι ο κανονισμός 230/2012 και ο μεταγενέστερος που ήρθε σε αντικατάσταση αυτού 305/2018 «περί εφημερίων και διακόνων». Το κινητήριο έναυσμα για την ρύθμιση τουλάχιστον του πρώτου κανονισμού ήταν η θέση σε ισχύ του ν. 4024/2011, ο οποίος εισήγαγε το νέο σύστημα βαθμολογικής προαγωγής και μισθολογικής εξέλιξης όλων των δημοσίων υπαλλήλων, συμπεριλαμβανομένων και των «θρησκευτικών λειτουργών των νομικών προσώπων της Ανατολικής Ορθοδόξου Εκκλησίας Του Χριστού».<sup>148</sup>

Ο παρών κανονισμός 305/2018, θα λέγαμε, δεν έφερε σημαντικές τομές, κινούμενος και αυτός στο ίδιο πνεύμα με τον προϋπάρχοντα, παρά μόνο φέρει μερικές προσθήκες, διευκρινίσεις και βελτιώσεις, τις οποίες

---

<sup>147</sup> ΑΛΑΓΚΙΟΖΙΔΗ Κ., *Expressis Verbis*, Law journal, <https://ejournals.lib.auth.gr/XVLaw/article/viewFile/5903/5649>

<sup>148</sup> Άρθρο 4 παρ. 1 περ. ζ' ν. 4024/2011.

κυρίως απαιτεί η περίοδος της οικονομικής κρίσης και εφαρμογή στο κράτος της δημοσιονομικής προσαρμογής.

Για παράδειγμα η αναφορά ότι η συνταξιοδότηση του εφημερίου δεν αναιρεί την κανονική υπαγωγή του στην Μητρόπολη από την οποία συνταξιοδοτήθηκε. Αντίστοιχα προβλέπεται η έγκυρη ανάθεση όλων των καθηκόντων των εφημερίων, ακόμη και αν αυτοί συνταξιοδοτούνται ή ανήκουν στην κατηγορία των αμίσθων κληρικών. Ο συνδυασμός και των δύο ρυθμίσεων μας παραπέμπει στην αποδέσμευση της υπηρεσιακής κατάστασης των εφημερίων από τις υποχρεώσεις που ρυθμίζει ο κανονισμός, αλλά και την εκκλησιαστική αναφορά και υπαγωγή τους στον επιχώριο επίσκοπό τους. Επίσης ρυθμίζονται για πρώτη φορά και θέματα όπως η δυνατότητα τοποθέτησης τοποτηρητή εφημερίου σε κενή εφημεριακή θέση, η πρόβλεψη τουλάχιστον μιας εφημεριακής θέσεως για κάθε προσκυνηματικό ναό κ.ά. Τέλος εκτενέστερη αναφορά γίνεται στον παρόντα κανονισμό και για την διαδικασία αξιολογήσεως των εφημερίων, συμπεριλαμβανομένων των Διακόνων και των Ιεροκηρύκων.

Τέλος από την μελέτη του άρθρου 347 του ν. 4957/2022 περί οργανικών θέσεων των κληρικών διαπίστωσα σημεία διαφοροποίησης με αντίστοιχες ρυθμίσεις στον κανονισμό 305/2018, γεγονός που κάνει επιτακτική την ανάγκη αναθεώρησής του.

## ΚΥΡΙΑ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Αι «Συνοδικαί Εγκύκλιου», τόμος Δ΄ (1968-1971), εκδ. Αποστολική Διακονία της Ιεράς Συνόδου της Εκκλησίας της Ελλάδος, Αθήναι, 2000.
- ΑΝΔΡΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟΥ Γ.Ι. , «οι κανονισμοί περί εφημερίων και διακόνων, συγκριτική επισκόπηση των Εκκλησιών Ελλάδος & Κρήτης, Θεολογία 87 2016.
- ΑΝΔΡΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟΥ Γ.Ι. , Ενημερωτικό σημείωμα στην ολομέλεια του Σ.τ.Ε 999/2005, Νομοκανονικά 2 (2005).
- ΑΝΔΡΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟΣ Γ.Ι., «Η συσσωμάτωση της επικρατούσας Ορθόδοξης Εκκλησίας στην ελληνική έννομη τάξη: Θεοϊδρυτος οργανισμός ή νομικό πρόσωπο δημοσίου δικαίου;», Νομοκανονικά 1/2018, εκδ. Σάκουλα, Αθήνα, 2008.
- ΑΝΔΡΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟΣ Γ.Ι «Η θρησκευτική ελευθερία κατά τη νομολογία του Αρείου Πάγου», βιβλιοθήκη εκκλησιαστικού δικαίου, σειρά Β':μελέτες, 1),2010.
- ΒΑΖΑΚΑΣ Σ., «Η διαλεκτική των πολιτειακών κανόνων δικαίου»,Θεολογία 89 (1), 2018.
- BENIZEΛΟΣ Ε. «Οι σχέσεις κράτους και εκκλησίας ως σχέσεις Συνταγματικά κατωχυρωμενες, Θεσσαλονίκη 2000.
- ΓΙΑΓΚΟΥ Θ.Ξ., «Κανονική Παράδοση καὶ Λατρεία», Ἐκκλησία 88, τχ. 7 (2011).
- ΖΗΖΙΟΥΛΑΣ Ι, «Ελληνισμός και Χριστιανισμός, η συνάντηση των δύο κόσμων», ιστορία του ελληνικού έθνους, τ.ΣΤ, Αθήνα, 1976.
- ΚΑΙΝΗ ΔΙΑΘΗΚΗ, εκδ. Αποστολικής Διακονίας, Αθήνα 2020.

- ΚΑΛΛΙΣΤΟΣ Ware, Επίσκοπος Διοκλείας, Η Ορθόδοξη Εκκλησία, εκδ. Ακρίτας (2η εκδ.), Αθήνα 1996.
- ΚΟΝΙΔΑΡΗΣ Ι.Μ, Εγχειρίδιο Εκκλησιαστικού Δικαίου, γ' εκδ. (με τη συνεργασία Β. Κ. Μάρκου), Αθήνα-Θεσσαλονίκη 2016.
- ΚΟΝΙΔΑΡΗΣ Ι.Μ, «Διαπάλη νομιμότητας και κανονικότητας και η θεμελίωση της εναρμονίσεως τους», εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα 2022.
- ΜΑΡΙΝΟΣ Α.Ν, «Σχέσεις Εκκλησίας και Πολιτείας», εκδ. Εκκλησιαστικόν, Επιστημονικόν και Μορφωτικόν Ίδρυμα Ιωάννου και Ερριέτης Γρηγοριάδου, Αθήναι, 1984.
- ΜΠΟΥΜΗ Π.Ι , «Οι επεμβάσεις της Πολιτείας στην Εκκλησία και ιδιαίτερα στο θέμα της εκλογής Μητροπολιτών (Αόρατος και ορατός πόλεμος)», εκδ. Αποστολική Διακονία, Αθήνα, 1995.
- ΝΙΚΟΛΑΚΑΚΗ Δ. «Ο βιοπορισμός του κλήρου κατά τις επιταγές της Καινής Διαθήκης», Κόσμος επιστημονικό περιοδικό του τμήματος ποιμαντικής και κοινωνικής θεολογίας του Α.Π.Θ, Θεσσαλονίκη, 2016.
- ΝΙΚΟΛΑΚΑΚΗ Δ. «Η προέχουσα ιδιότητα των εφημερίων ως θρησκευτικών λειτουργών», Αρμενόπουλος ανάτυπο 25, Θεσσαλονίκη 2004.
- ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ Κ., «Πορίσματα από την εκκλησιαστική νομολογία του Συμβουλίου της Επικρατείας του έτους 1987», Αρμενόπουλος 17 (1996).
- ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ Κ, «Εκκλησιαστικό Δίκαιο», Θεσσαλονίκη 2013, εκδόσεις Μπαρμπουνάκης.
- ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ Θ.Δ, «το νομοθετικό καθεστώς και οι σχέσεις της εκκλησίας της Ελλάδος με το κράτος», Νομοκανονικά, 2/2017.

- ΤΡΩΙΑΝΟΣ Σ.Ν., Παραδόσεις εκκλησιαστικού δικαίου, Αθήνα - Κομοτηνή, 1984.
- ΤΡΩΙΑΝΟΣ Σ.Ν – ΠΟΥΛΗΣ, «Εκκλησιαστικό Δίκαιο», εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα 2016.
- ΤΡΟΜΠΟΥΚΗ Β., «Η Περιφερειακή οργάνωση της Εκκλησίας της Ελλάδος», έκδ. Α. Σάκκουλα, Αθήνα 2011.
- ΦΕΙΔΑ Ι.Β, «Αποστολική Διαδοχή και Χειροτονία κατά τον Απόστολο Παύλο», Εκκλησιαστική Ιστορία Βλασίου Ι. Φειδά, Α' Αθήνα 1992.
- ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΣ (Παρασκευαΐδης), Μητροπολίτης Δημητριάδος (μετέπειτα Αρχιεπίσκοπος Αθηνών), «Αμφισβήτησις της συνταγματικότητος των νομοθετικών επεμβάσεων της Πολιτείας επί της Εκκλησίας», στο: Αφιέρωμα εις τον Κωνσταντίνον Βαβούσκον, τ. Γ', Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών, εκδ. Σάκκουλα, Θεσσαλονίκη 1990.